

FIRE AND URBAN ENVIRONMENT IN EARLY MODERN CITIES AND TOWNS OF CROATIAN AND SLAVONIAN KINGDOM (VARAŽDIN, KRIŽEVCI, KOPRIVNICA, ZAGREB)

O POŽARIMA I URBANOM OKOLIŠU SLOBODNIH KRALJEVSKIH GRADOVA HRVATSKO-SLAVONSKOG KRALJEVSTVA U RANOME NOVOM VIJEKU (VARAŽDIN, KRIŽEVCI, KOPRIVNICA, ZAGREB)

Hrvoje Petrić

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
Ivana Lučića 3, HR, 10000 Zagreb
Republika Hrvatska
h.petric@inet.hr

Primljeno / Received: 14. 4. 2009.
Prihvaćeno / Accepted: 12. 8. 2009.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK/UDC 504.03 (497.4)

Sažetak

Tijekom ranoga novog vijeka najnapučeniji slobodni kraljevski gradovi Hrvatske i Slavonije bili su Zagreb, Varaždin, Križevci i Koprivnica. Ti su gradovi bili zbijeni unutar svojih gusto naseljenih urbanih jezgri okruženih gradskim bedemima. Javne i privatne građevine su većinom bile građene od zemlje i drva s krovovima pokrivenima slamom ili drvom. Ti su građevni materijali bili lako podložni vatri. Zagreb, Varaždin i Koprivnica su od sredine 16. stoljeća bili okruženi bedemima te su ujedno pretvoreni u obrambene utvrde između Osmanskoga Carstva i habsburškoga imperijalnog sustava. Koprivnica je 1559. godine izgorjela u požaru koji je namjerno izazvao jedan prebjeg iz Osmanskog Carstva, što je imalo velike posljedice: napuštanje stanovništva, gubitak centralnih funkcija i ekonomsko slabljenje. Koprivnicu je 1736. pogodio požar u kojemu je izgorio veći dio kuća u gradskom središtu i ruralnim predgrađima. U gradovima su se požari javljali u pravilu svakih tridesetak godina - u Zagrebu, primjerice, 1624., 1645., 1674., 1706., 1731. i 1786. godine. Najveći je požar izbio 1645. godine u Zagrebu, a izazvao ga je jedan pijani učenik. Širenju vatre pomogao je vjetar. Građani i stanovnici ruralne okolice su zbog požara ostali bez hrane pa su gradske vlasti organizirale pomoć u opskrbi hranom te poslije potaknule gradnju kuća i javnih zgrada od opeke, no taj je proces trajao desetljećima. To je utjecalo i na prostornu disperziju stanovništva koje je uz potporu gradske vlasti sagradilo nove ulice s kanalima u kojima je bila voda za gašenje požara. Zbog novog načina gradnje gradovi su osnovali ciglane u kojima su se proizvodili opeka i crijep. Kao pokušaj zaštite od požara, gradske su vlasti u 17. stoljeću uvele noćobdijsku službu. Taj su posao obavljali službenici koji su noću obilazili gradske ulice i pazili da negdje ne izbije požar. U gradovima je bio napravljen veći broj bunara koji su trebali služiti za gašenje požara. Hrvatsko kraljevsko vijeće (hrvatska vlada) je 1771. godine donijelo naredbu da se sve odredbe i naredbe u vezi s gašenjem požara javno pročitaju na sjednicama obrtničkih udruženja - cebova i da se članovi ceba

moraju obavezati da će u slučaju požara aktivno pomagati. Hrvatsko kraljevsko vijeće dalo je nalog da se kuće moraju graditi od opeke i da dimnjaci moraju biti iznad kuća. Varaždin, koji je u drugoj polovici 18. stoljeća postao glavni grad Hrvatske, zadesio je 1776. požar koji je izazvao jedan dječak pušeci duhan, a vatra se proširila zbog eksplozije baruta koji se nalazio u kući jednoga trgovca. Posljedica požara bilo je to što je izgorjelo 62 posto kuća u unutaršnjem gradu te polovica kuća u predgradima. Nakon požara se Hrvatsko kraljevsko vijeće preselilo u Zagreb koji je otad glavni grad Hrvatske i Slavonije. U Varaždinu je bilo određeno da se smiju graditi samo kuće od opeke, čime je smanjena mogućnost izbijanja novih požara. Radi zaštite od požara u Hrvatskoj i Slavoniji se od druge polovice 19. stoljeća osnivaju vatrogasna društva.

Ključne riječi: požari, urbani okoliš, rani novi vijek, Hrvatska i Slavonija

Key words: fire, urban environment, early modern history, Croatia and Slavonia

Problematika vezanosti požara i urbanog okoliša na prostoru Hrvatsko-slavonskog kraljevstva tijekom ranoga novog vijeka je slabo istražena te uglavnom ograničena na segment destruktivnog djelovanja vatre. Treba spomenuti i to da je proučavanje požara i vatre u ekohistorijskom smislu tek u počecima na našim prostorima (od inozemnih monografija na tematiku historije požara preporučljivo je konzultirati: Pyne 1999., 1 - 204.). U hrvatskoj historiografiji ranoga novoga vijeka nije bilo iscrpnijih istraživanja vezanosti požara i urbanog okoliša, iako postoje obavijesti o pojedinim požarima u hrvatsko-slavonskim gradovima na koje će se osvrnuti u članku.

U ranome novom vijeku hrvatske su se zemlje nalazile na dodiru triju političkih sustava: Habsburške Monarhije (čiji je sastavni dio bilo Hrvatsko-slavonsko kraljevstvo), Osmanskoga Carstva i Mletačke Republike, te je hrvatski prostor činio tromedju - Triplex Confinium.¹ Problematika vezanosti požara i urbanog okoliša slobodnih kraljevskih gradova na prostoru Hrvatsko-slavonskog kraljevstva u ranome novom vijeku je relativno slabo

In Early modern period, Croatian lands were on the borderlines of three political systems: Habsburg Monarchy (which Croatian and Slavonian Kingdom was a part of), Ottoman Empire and Venetian Republic, making the Croatian lands a tri-border region (Triplex Confinium).¹ The inter-linking of fires and urban environment of free royal boroughs in Croato-Slavonian Kingdom in early modern period is relatively under-researched. This paper therefore will focus on fires and urban environment of four towns with free royal borough charter: Zagreb, Varaždin, Koprivnica and Križevci.

In early modern period, Zagreb consisted of two urban strongholds - a free royal borough Gradec and Episcopal (canonical) Zagreb (known as Kaptol) and its suburb. At the end of early Modern Era, most population was living in suburbs - Ilica, Nova Ves, Vlaška Ves and on both banks Medveščak stream, dividing the free royal borough from Episcopal and canonical Zagreb. In mid-16th century, citizens treated Zagreb as the capital and main political center of Croatia, so in 1557 the Parliament of Croato-Slavonian Kingdom

¹ Roksandić 1998.; Roksandić 2003.; Triplex Confinium 1998.; Triplex Confinium 2000.; Triplex Confinium 2003.

¹ Roksandić 1998.; Roksandić 2003.; Triplex Confinium 1998.; Triplex Confinium 2000.; Triplex Confinium 2003.

istražena. U ovom ću radu obraditi požare i urbani okoliš u četiri slobodna kraljevska grada Hrvatsko-slavonskog kraljevstva koja su imala kontinuitet toga statusa tijekom cijeloga ranog novog vijeka, a to su Zagreb, Varaždin, Koprivnica i Križevci.

Zagreb se u ranome novom vijeku sastojao od dva utvrđena gradska naselja - slobodnoga kraljevskoga grada Gradeca i biskupskog (i kanoničkoga) Zagreba (zvanog Kaptol) te podgrada. Krajem ranoga novog vijeka je većina stanovnika živjela u podgrađima - Ilici, Novoj Vesi, Vlaškoj Vesi te s obje strane potoka Medveščak koji je dijelio područje slobodnoga kraljevskoga grada od biskupskog i kanoničkoga Zagreba. Sredinom 16. stoljeća suvremenici osjećaju da je Zagreb postao glavno hrvatsko političko središte pa 1557. Hrvatsko-slavonski sabor donosi zaključak da je ovaj grad metropola Hrvatsko-slavonskog kraljevstva. Zagrebačka gradska naselja su oko 1600. imala oko 3200, oko 1700. godine 3600, da bi krajem 18. stoljeća (zajedno s pripadajućim selima) tamo živjelo oko 8000 stanovnika.²

Varaždin je od kraja 16. stoljeća bio središte Slavonske vojne krajine, a istodobno je bio sjedište županije te slobodni i kraljevski grad. U 17. i 18. stoljeću doživio je jak gospodarski i kulturni razvoj, a od 1767. do 1776. bio je glavni grad Hrvatske i tada je u njemu zasjedalo Hrvatsko kraljevsko vijeće (tadašnja hrvatska vlada). U Varaždinu je oko 1600. godine živjelo oko 3000, a krajem 18. stoljeća oko 5500 stanovnika.³

Križevci (koji su se do ujedinjenja 1752. sastojali od Gornjeg i Donjeg grada) i Koprivnica su bili izrazito pogranični gradovi

brought a resolution, proclaiming it the capital city of Croato-Slavonnian Kingdom. Around the year 1600, Zagreb's communities had about 3200 inhabitants; around the year 1700 population was 3600; at the end of 18th century (with suburbs and villages) around 8000 inhabitants.²

In late 16th century, the town of Varaždin was the seat of Slavonnian Military Border, and -at the same time- a free royal borough. In 17th and 18th century, it expanded strongly in economy and culture; from 1767 to 1776 it served as the capital city of Croatia, with the then Croatian government, Croatian Royal Council (Hrvatsko kraljevsko vijeće) having their sessions here. Around the year 1600, there were about 3000 people in Varaždin; at the end of 18th century, the population was about 5500.³

Križevci (before the year 1752 unification, there were two settlements, Upper and Lower Križevci) and Koprivnica were typical border towns, being right on the borderline with the Ottoman Empire. Although both towns had free royal borough charters, they both were military strongholds and captaincy seats for the Slavonnian Military Border.

Around the year 1700, Križevci had a population of about 1100 people; at the end of 18th century, it had the population of 2000. In the second half of 17th century, Koprivnica had about 2000, by the end of 18th century - 3500 people.⁴

With traditional house **building** and high density of population, Croato-Slavonnian Kingdom was poised with heavy fires that spread quickly. In the first half of 16th century, almost every single house in Varaždin

² Krivošić 1981.; Szabo 1990.; Dobronić 1992.; Buntak 1996.

³ Varaždinski zbornik 1983.; Ilijanić 1999.; Gabričević 2002.; Petrić 2002.

² Krivošić 1981; Szabo 1990; Dobronić 1992; Buntak 1996.

³ Varaždinski zbornik 1983; Ilijanić 1999; Gabričević 2002; Petrić 2002.

⁴ Feletar 1988; Krivošić 1991; Petrić 2000; Petrić 2005.

jer su se nalazili u neposrednoj blizini granice s Osmanskim Carstvom. Iako su imali status slobodnih i kraljevskih gradova, istodobno su bili jake utvrde i središta kapetanija Slavonske vojne krajine. U Križevcima je oko 1700. živjelo oko 1100, a krajem 18. stoljeća oko 2000 stanovnika. U Koprivnici je u drugoj polovici 17. stoljeća živjelo oko 2000, a krajem 18. stoljeća oko 3500 stanovnika.⁴

Tradicionalni **način gradnje** i velika gustoća naseljenosti gradova Hrvatsko-slavonskog kraljevstva bili su podloga za brzo širenje požara. U Varaždinu su tijekom prve polovice 16. stoljeća gotovo sve kuće bile građene od drva, a dok je u tom gradu bila niska gustoća naseljenosti, požari su bili rjeđi.⁵ Kuće su u Varaždinu bile pokrivene slamom, trstikom ili hrastovim daščicama.⁶ To su bili lako zapaljivi materijali kojima su se brzo širili požari, pogotovo ako je puhao jak vjetar. Identična je situacija bila i u Križevcima te Koprivnici gdje su kuće većinom građene od hrastova drveta omazanog blatom i pobijeljenog vapnom. Većina kuća bila je pokrivena slamom, a samo su kuće bogatijih stanovnika imale krov od hrastovih daščica. Unutar utvrde bilo je nekoliko zgrada zidanih od opeke, ali i one su bile pokrivene hrastovim daščicama. Prema tome, niti jedna građevina nije bila pokrivena crijepom koji je tada bio rijedak u gradovima Hrvatsko-slavonskog kraljevstva. Izvan utvrda nitko nije smio graditi zidane kuće ako nisu bile toliko udaljene od bedema koliko su udaljenost mogle postići topovske kugle. To je sve omogućavalo lako širenje vatre, pogotovo za vjetrovita vremena.⁷ Osim toga, unutar gradskih zidina bila je velika

was made of timber; when the town was less populated, fires were scarce.⁵ Rooftop materials in Varaždin houses were mostly straw, reed and oak planks.⁶ These materials were highly flammable, that would help fire to spread quickly, especially if there was wind. There was an identical situation in other towns like Križevci and Koprivnica, where homes were mostly made of oak timber, plastered with mud and whitewashed with slaked lime. Most houses were covered with straw, only the richer homes had rooftops made of oak timber. Inside the stronghold, there were several buildings made of brick, however, they too were with oak rooftops. Basically, there was not a single building with roofing tiles, generally rare and scarcely used in the entire Croato-Slavonian Kingdom. Outside strongholds, buildings with brick construction were forbidden in vicinity of the stronghold, and permitted only if built at cannon ball-distance. All this helped spreading of fires, especially at windy weather.⁷ Also, the homes inside the town walls were densely populated, as houses and buildings were joined. This enabled fires to quickly spread and relatively often catastrophe.

The great fire of Varaždin in 1646 (historic documents call this »a pitiful accident«) swallowed majority of buildings and homes, leaving the remaining buildings badly damaged. The fire started inside the town walls, in an abandoned, ugly community. After the fire, these ugly buildings were replaced by the new ones, which later became »a decoration and pride of the entire town«. The 1646 fire helped new, better buildings

⁴ Feletar 1988.; Krivošić 1991.; Petrić 2000.; Petrić 2005.

⁵ Androić 1955., 13.

⁶ Horvat 1993., 119.

⁷ Horvat 1943., 59.

⁵ Androić 1955., 13.

⁶ Horvat 1993., 119.

⁷ Horvat 1943., 59.

gustoća naseljenosti te su kuće bile zbijene. To je pogodovalo brzom širenju požara i njihovu relativno čestom katastrofalnom učinku.

U požaru koji je zadesio Varaždin 1646. godine (dokumenti ga nazivaju »žalosnim i nesretnim slučajem«) izgorjelo je mnogo kuća, a dio ih je bio oštećen vatrom. Požar se dogodio unutar gradskih zidina, u zapuštenoj i ružnoj gradskoj četvrti. Nakon požara su na mjestu izgorjelih kuća sagrađene nove koje su postale »ukras svega grada«. Požar iz 1646. omogućio je nestanak jedne ružne četvrti i novu gradnju u gradu.⁸

Građevna obnova zagrebačkih naselja počela je neposredno nakon što je otklonjena opasnost od osmanskih osvajanja. Malo je građevina bilo od čvrste građe i one su odolijevale velikim požarima.⁹ Godine 1533. u Zagrebu je izbio požar u kojemu su do temelja spaljene kurije kanonika.¹⁰

Najveći požari u zagrebačkim naseljima planuli su 1624., 1645., 1674., 1706. i 1731. godine. Ti su požari poprimili katastrofalne razmjere zbog zastarjelog načina gradnje s pretežnom uporabom drva. U zagrebačkim je naseljima najveći dio zgrada bio podignut od drvene građe i pokriven drvenim daščicama (ili slamom). Bilo je dovoljno da jači vjetar ponese zapaljenu daščicu ili iskru pa da odjednom planu cijeli nizovi kuća. Postupnom gradnjom brojnih zgrada od opeke - samostana, građanskih i plemićkih palača, kanoničkih kurija - s vremenom će se ograničiti razorna moć većih požara. Kuće zagrebačkih građana još su u 17. stoljeću bile građene od drva, smještene na uskoj parceli, a imućniji trgovci i obrtnici postupno su

to be built, replacing ugly, abandoned town district.⁸

Building of Zagreb communities started immediately after the risk of possible Ottoman raids had been removed. Very few buildings were made of solid materials, which would be fireproof to great fires.⁹ In 1533, there was a fire in Zagreb, which destroyed to the ground Episcopal timber-made manors.¹⁰

The greatest fires in Zagreb communities were in the years 1624, 1645, 1674, 1706 and 1731. Those fires had catastrophic effects, as buildings were made the old-fashioned way, and predominant building material was wood. Most of Zagreb buildings were made of timber logs and rooftops cover with wooden planks, tiles (or straw). It only took a light breeze to fan fire, or even a spark, and immediately the entire town blocks of buildings were on fire. Gradual use of bricks in building of convents, homes for nobility and rich citizens, palaces, Episcopal manors - in time subdued devastating power of great fires. In 17th century, homes of Zagreb citizens were made of timber, built on a tiny, narrow lot; only rich merchants and traders gradually built brick-made homes. Round the year 1700, even nobility had modest timber-made buildings; only in 18th century, with intense settlement of local nobility buildings and palaces, more fireproof and not highly flammable, were erected.¹¹

Causes of fire were different. Majority of fires broke thanks to human error; wind would help them spread quickly. It's impossible to find a link between climate change and frequency of fires of that time. The Ottomans started some fires. For example, on two

⁸ ZPV 6, 152 - 153, 205 - 206.

⁹ Ivančan 1931., 78 - 92.

¹⁰ Krčelić 1994., 254.

⁸ ZPV 6, 152-153, 205-206.

⁹ Ivančan 1931, 78-92.

¹⁰ Krčelić 1994, 254.

¹¹ Kampuš-Karaman 1989, 87-88.; Karaman 1989, 247-249.

podizali zidane kuće. I kuće plemićih obitelji još su oko 1700. bile velikim dijelom skromne drvene građevine, a tek u 18. stoljeću, s intenzivnim naseljavanjem domaćih plemića, nastale su lijepe zidane palače, otpornije na požare.¹¹

Uzroci požara bili su različiti. Najčešće su izbijali zbog ljudskog faktora, a širili su se uz pomoć vjetra. Nemoguće je uočiti vezu između klimatskih pojava i učestalosti požara. Neke od požara izazvali su Osmanlije. Oni su, primjerice, 1476.¹² i 1539. godine¹³ spalili Križevce, no nije poznat intenzitet tih požara. Ipak se može pretpostaviti da je bio spaljen križevački Gornji grad s augustinskim samostanom, koji je najvjerojatnije bio utvrđen. Teško je vjerovati da su Osmanlije pošteđjeli podgrađe izvan zidina.¹⁴

U popisu poreza iz 1533. godine piše da su Križevci bili opustošeni.¹⁵ To je značilo da se dogodila neka velika nepogoda, a neki autori pretpostavljaju da je riječ o požaru¹⁶ koji je očito bio izazvan prodorom osmanske vojske, predvođene sultanom Sulejmanom 1532. godine.¹⁷ I poslije je bilo požara jačeg intenziteta. Primjerice, sačuvan je podatak o tome kako je križevački Donji grad stradao u požarima 1735. i 1775. godine.¹⁸

Koprivnica je tijekom 16. i 17. stoljeća relativno često stradavala od jakih požara,¹⁹ ali je o njima očuvano vrlo malo podataka. U Koprivnici je 1559. veliki požar podmetnuo neki prebjeg s prostora Osmanskog Carstva, a njime je grad pretvoren »u pustoš i

occasions in the years 1476.¹² and 1539¹³ they burned Križevci to the ground; intensity of fires is unknown. Yet, we can assume that Križevci's Upper town with St. Augustin friary was burned down to the ground; it's hard to believe that the Ottomans would have spared a suburb outside the defense walls.¹⁴

In 1533 taxpayers' listing there was a record of Križevci's devastation.¹⁵ This meant there was a great disaster, and some authors assume it was a great fire,¹⁶ obviously started during the raid led by Ottomans' Sultan Suleiman the Great in 1532.¹⁷

During 16th and 17th centuries, Koprivnica had been relatively often in peril by great fires,¹⁸ however, very few records on those fires were preserved. In 1559, there was a great fire set up by an Ottoman deserter, and Koprivnica was turned into »ashes and wasteland«. After the 1559 fire, all the way to year 1700, there were no great fires (or at least we have no reliable records on them); the next recorded fire was of the year 1700, when four women were blamed and accused of casing fire, and being witches; they were interrogated and tortured, but they never confessed their blame for the fire.²⁰

We have records on the fire in Varaždin in year 1587, and have the culprit, as the fire started in his home. During investigation, he claimed Varaždin had frequent fires, and as a general rule nobody ever paid any damages to anyone, unless due to own negligence. The same man claimed that, unlike Varaždin,

¹¹ Kampuš - Karaman 1989., 87 - 88.; Karaman 1989., 247 - 249.

¹² MCZ 8, 264.

¹³ HS 2, 447.

¹⁴ Bedenko 1975., 14.

¹⁵ Popisi, 133.

¹⁶ Budak 1993., 43.

¹⁷ Pavleš 2006., 10.

¹⁸ Krivošić 1991., 33 - 34.

¹⁹ Horvat 1943., 59.

¹² MCZ 8, 264.

¹³ HS 2, 447.

¹⁴ Bedenko 1975, 14.

¹⁵ Popisi, 133.

¹⁶ Budak 1993, 43.

¹⁷ Pavleš 2006, 10.

¹⁸ Horvat 1943, 59.

¹⁹ Horvat 1914, 281-282.

²⁰ DAV, AGK, ZPGK 1698-1707, 17. 02. 1700.

ruševinu».²⁰ Nakon požara 1559. sve do 1700. nemamo pouzdanih vijesti o požarima u gradu Koprivnici. Sljedeća poznata vijest potječe iz 1700. kada su četiri žene optužene za izazivanje požara u Koprivnici i još k tome da su vještice. Ispitivali su ih torturom, ali su one negirale svoj utjecaj na požar.²¹

Za jedan od požara koji je u Varaždinu izbio 1587. poznat je počinitelj u čijoj je kući planuo. Počinitelj je u istrazi spomenuo da su požari u Varaždinu izbijali često te da nakon njih u pravilu nitko nikome nije podmirivao štetu, osim u slučajevima kada su pojedinci zbog nemara bili krivi za izbijanje požara. On je tvrdio da, za razliku od Varaždina, u drugim gradovima postoje organizirani vatrogasci. Prema tome, u Varaždinu tada nije postojala organizirana vatrogasna služba.²²

Nekolicina građana Varaždina je 1599. tužila Ivana Losaka čijom je krivnjom te godine izbio požar. Iz njegove se kuće požar proširio po varaždinskoj Ulici sv. Vida te je progutao 66 kuća. Isprva je gradski sud Losaka osudio na gubitak sve imovine te na izgnanstvo iz Varaždina zajedno sa suprugom i djecom. No, na intervenciju nekih njegovih prijatelja gradski sud ga je pomilovao, a građani kojima su izgorjele kuće oprostili su mu uz obrazloženje »da nam je sudbina svima ista, pa stoga nitko od smrtnika ne može spoznavati već sada što mu se može dogoditi«. Sud je odredio da Losak mora svoje sugrađane poštovati, a posebice one koji su pretrpjeli štetu u požaru. »Nikada ih ne smije naljutiti ili im se rugati, nego im ima ponizno zahvaljivati i za njih se Bogu moliti.«²³

U Hrvatsko-slavonskom kraljevstvu je 1624. vladala velika suša. Već su se u

other towns had organized fire fighting. Accordingly, Varaždin in those times did not have any organized fire-fighting service.²¹

Several Varaždin citizens sued in 1599 one particular man, Ivan Losak, who was blamed to have caused a fire in 1599. From Losak's home, the fire spread all over Varaždin's street of St.Vid and the fire swallowed 66 buildings. At first, the municipal court sentenced the accused Losak to confiscation of all properties and banishment of him, together with his wife and children, from Varaždin. However, after several of his friends intervened, the court pardoned him and his fellow citizens too, dropping their claims for their burned homes »as they all were mortals and shared the same fate; nobody would ever know ahead what the future may bring«. The court ruled that Losak ought to pay respect to his fellow citizens, particularly those who suffered losses in the fire. »He should never feel anger toward them, nor may he mock them, but on the contrary- be humble and thankful and praise the Lord for their welfare«.²²

In the year 1624, Croato-Slavonian Kingdom was struck by great drought. It was only May, when all fields went dry and crops failed. Zagreb diocese started repentance processions and prayers, praying God to send rain.²³ Bologna President of the Collegium of the Magna Charta, Andrija Otvačić (Andreas Ottavicius) made record, that in May of 1624 all meadows went dry and grassless, and livestock had no pasture to graze upon, and there were bleak prospects for any harvest. On

²⁰ Horvat 1914., 281 - 282.

²¹ DAV, AGK, ZPGK 1698. - 1707., 17. 02. 1700.

²² ZPV 1, 223 - 224.

²³ ZPV 3, 295.

²¹ ZPV 1, 223-224.

²² ZPV 3, 295.

²³ Korade 1995, 299.

svibnju osušila polja te je propala ljetina. U Zagrebačkoj biskupiji su uvedene pokorničke procesije i molitve kojima se zazivala kiša.²⁴ Rektor Bolonjskog kolegija, Andrija Otavčić (Andreas Ottavicius), zapisao je da su se u svibnju 1624. osušile livade te stoka nije imala nikakve paše, niti je bilo ikakvih izgleda za ljetinu. Dana 27. svibnja 1624.²⁵ organizirana je procesija od zagrebačke katedrale do župne crkve Sv. Ivana u Novoj Vesi (Zagreb). Poslije procesije se nebo naoblačilo te je podvečer nastalo nevrijeme s vjetrom, kišom i grmljavinom. Rektor Otavčić piše da je bilo zastrašujuće gledati sijevanje, grmljavinu, silni vjetar i kišu. Nakon devet sati grom je udario u krov zagrebačke katedrale te je oko dva ili tri sata tinjala vatra koja se nakon jedanaest sati razbukkala po drvenom krovu. Jak je vjetar po cijelom Zagrebu raznosio plamen s katedrale. Zagrebački kanonici su na tavanu katedrale čuvali puščani prah (barut) i ugljen. Šimun Bratulić i Andrija Draganić su pohitali na tavan katedrale i uspjeli skloniti s njega puščani prah prije nego što ga je zahvatio požar.²⁶ Stanovnici Zagreba su spavali pa nitko nije mogao priskočiti u pomoć. Kada se prestrašeni narod okupio kod katedrale, vatra je zahvatila i susjedni biskupski dvor.²⁷

Požar u Zagrebu 29. ožujka 1645. izazvao je učenik koji je stanovao na Markovu trgu u kući Ivana Ručića, podžupana Zagrebačke županije. Taj se učenik napio te je svojom nespretnošću oko 10 sati navečer prouzročio požar. Kako je tada puhao jak vjetar, prenio je vatru na krov crkve Sv. Marka koji je

27 May, 1624.,²⁴ there was a procession from Zagreb cathedral to St. John's parish church in Nova Ves (Zagreb). After the procession, the skies turned gray and the evening brought thunderstorm and rain. Otavčić wrote, it was terrifying to watch thunderbolts, lightning, high winds and rains. After nine hours of tempest, a thunderbolt struck the cathedral roof and fire was smoldering for two, three hours, which finally broke out into full fire blaze across wooden roofs. Strong wind was hurling flames from the cathedral all over the city. As cathedral canonics kept gunpowder and coal in the cathedral attic, two of them, Šimun Bratulić and Andrija Draganić rushed to the attic to remove gunpowder before the fire got to it.²⁵ Zagreb inhabitants were asleep, so nobody could come to rescue. When some frightened people gathered around cathedral, the fire already was consuming the parish manor next to the cathedral.²⁶

The Zagreb fire of 29 March 1645 was caused by a student tenant at St. Mark's square, in the household of Ivan Ručić, deputy governor of Zagreb County. This student got drunk and in his drunken state, around 10 p.m. caused fire. As there was high wind at that particular moment, the fire caught the roof of St. Mark's church, with wood-tile roofing (as most of then homes in Zagreb); wind carried flames from the roof of St. Mark all over city; in half an hour, the entire Upper town was in flames, except for the Franciscan friary and the church of Blessed Virgin Mary.²⁷

²⁴ Korade 1995., 299.

²⁵ Kronika Bolonjskog kolegija navodi da je požar bio tijekom subotnje noći uoči Duhova, a ljetopis isusovačkog kolegija navodi da je bio u subotu uoči Duhova. Usp. Fancev 1934., 50; Annali, 104; Vanino 1969., 291.

²⁶ Annali, 104.

²⁷ Horvat 1992., 18 - 19.

²⁴ Kronika Bolonjskog kolegija stavlja požar u noć subote pred Duhove, dok ljetopis isusovačkog kolegija stavlja požar u subotu pred duhove. Usp. Fancev 1934, 50; Annali, 104; Vanino 1969, 291.

²⁵ Annali, 104.

²⁶ Horvat 1992, 18-19.

²⁷ Horvat 1992, 20.

tada bio pokriven drvenim daščicama kao i većina tadašnjih zagrebačkih kuća. S krova crkve Sv. Marka vjetar je zapaljene dašćice raznosio po cijelom gradu te je za pola sata u plamenu bio cijeli zagrebački Gornji grad, osim kapucinskog samostana i crkve Blažene Djevice Marije.²⁸

Na Uskrsni ponedjeljak 27. ožujka 1665. Varaždin je zahvatio katastrofalni požar koji je izazvala Varaždinka Uršula, nastanjena u ulici izvan gradskih zidina. Ona je na Uskrs odnijela u crkvu košaricu s jelom na blagoslov. Među meso je sakrila vučju kost, a na Uskrsni ponedjeljak je poslala svoju sluškinju zajedno sa stokom na pašu. Zapaljenom vučjom kosti počela je dimiti oko kuće kako njezinu stoku više ne bi napadali vukovi. U međuvremenu je zapuhao jak vjetar i prenio vatru s vučje kosti na slamnati krov Uršuline kuće te je izbio požar koji se iz njezine kuće proširio na cijeli unutarnji grad (unutar utvrde). Sudskom odlukom su suprugu spomenute Uršule oduzeta dva jutra oranice jer se iz njihove kuće požar proširio na gotovo cijeli Varaždin. Poslije požara su zapisnici gradskog magistrata (gradska knjiga) bili ispunjeni brojnim kupoprodajnim ugovorima o prodaji opustjelih gradilišta.²⁹

U Varaždinu su 1745. požar podmetnuli vojnici, i to zbog netrpeljivosti između ukućana i vojnika. U požaru je izgorjelo dosta kuća, među kojima pivovara. Vojnici koji su bili krivi za požar su uhićeni. Navodno je, prema izjavama svjedoka, jedan vojnik imao moć učiniti se nevidljivim pa je na taj način podmetnuo požar, ali i činio razne prepade hladnim oružjem na građane i u suradnji s drugim vojnicima krao imovinu građana.³⁰

On Easter Monday of 27 March 1665, Varaždin was hit by catastrophic fire, caused by the townier Uršula, resident of a street, outside town walls. On Easter, she brought into the church a basket of food to be blessed; under the meat she hid a wolf's bone and on Easter Monday she sent her maid with cattle for grazing; in order to protect the herd from wolves' attacks, Uršula set on fire the wolf's bone, and went around the house with smoldering bone, praying for divine protection; meanwhile, a heavy wind started to blow and picked flames from the bone to her straw rooftop; the fire spread from her home to the entire town within the town walls. The court decided that her husband's two acres of plow land be confiscated as retribution for burning down almost entire town of Varaždin. After the fire, town magistrate records (town records) were filled with land sale contracts.²⁸

Soldiers, who had a quarrel with the household members, where they had been stationed, set up fire of year 1745 in Varaždin. A number of homes were burned down in the fire and a brewery among them too. Soldiers, blamed for the fire, were arrested. Some witnesses claimed that one soldier had powers of invisibility, so he was invisible when he had set up fire; they claimed he also committed other felonies, knife assaults on citizens, and with the help of other soldiers he was robbing citizens.²⁹

A catastrophic fire, that broke in Varaždin on 25 April 1776, was caused by a 17-year old youngster Jakob Verčec from a suburb Sračinec, by careless smoking; he, and another two town serfs, were turning lime into whitewash; he had a toothache; he believed

²⁸ Horvat 1992., 20.

²⁹ ZPV 7, 253 - 254, 305 - 306, 314 etc.

³⁰ Androić 1955., 18.

²⁸ ZPV 7, 253-254, 305-306, 314 etc.

²⁹ Androić 1955, 18.

Katastrofalni požar koji je izbio u Varaždinu 25. travnja 1776. skrivio je 17-godišnji mladić Jakob Verčec iz prigradskog sela Sračinec time što je bio neoprezan pri pušenju. On je zajedno s još dva gradska kmeta gasio vapno. Pritom ga je bolio zub pa je mislio da će pušenjem ublažiti bol. Pušeći je pošao tražiti posudu kojom bi nosio vodu potrebnu za gašenje vapna. Slučajno je uzeo posudu u kojoj se nosila hrana svinjama. Velika krmača koja je slobodno šetala dvorištem, čim je opazila posudu za hranu, zaletjela se prema mladiću, a on se prepao i počeo trčati. Krmača ga je dostigla i bacila na kup slame. Pritom mu je ispao duhan i zapalio slamu pa se vatra rasplamsala i raširila uz pomoć jakog vjetrova. Prema tome, požar su prouzročili zubobolja, pušenje i krmača. Protiv mladog Verčeca proveden je kazneni postupak i određena kazna batina. Strahotu požara povećala je nepažnja jednog trgovca koji je u svojoj kući imao sakriven barut koji je eksplodirao.³¹

Posljedice požara su najčešće bile katastrofalne. Često su izgorjeli cijeli dijelovi gradova. Obnova je pritom bila spora i skupa. Ulaganje u gradnju (obnovu) zapaljenih kuća je utjecalo i na to da se eventualni višak novca nije mogao ulagati u poslovanje ili druge vrijednosti. Ako netko nije imao novca, nakon požara je često doveden na rub egzistencije.

Nakon požara u Koprivnici 1559. godine kralj Ferdinand Habsburgovac želio je potaknuti gradnju novih kuća te građanima nadoknaditi štetu. Zbog toga je sve stanovnike Koprivnice tijekom devet godina oslobodio svih redovitih i neredovitih poreza, a nisu morali plaćati ni ratnu pripomoć te davati prihod Kraljevskoj komori. Istom prigodom

smoking would relieve the pain; he kept smoking, while looking for a bucket to bring water needed for lime; by mistake he took a bucket that was used to bring food to pigs; a big sow spotted him bringing bucket and ran toward him for food; he got scared and began to run away; the sow knocked him down, and his smoking cigarette got into straw, lit it up and the fire broke out, helped by strong winds. So what caused fire was a toothache, smoking and a sow. The young culprit was prosecuted and punished with beating; the fire was made worse by a merchant and his carelessness, as he had gunpowder stashed in his house, which exploded and added fuel to the fire.³⁰

Consequences of fires were usually catastrophic. Often the entire town blocks were destroyed. Rebuilding was slow and costly. Investment into rebuilding homes often caused that extra money, saved for business and additional values, had to be wasted on building again. If people didn't have money, after a fire their very existence was jeopardized.

After the 1559 fire, the King Ferdinand Habsburg, planned to encourage town rebuilding, and to compensate all citizens with damages. Hence his decision to relieve all Koprivnica citizens of all tax duties (regular and extraordinary) in the next nine years, and they were pardoned from paying war tribute to the royal Chambers. The same fire destroyed the free royal charter issued to Koprivnica on 29 April, 1558, so the King re-issued it on 24 December, 1559.³¹

Catastrophic fire in Varaždin of 27th May 1582 had horrible effect. Afterwards, Varaždin population counted time as prior and after

³¹ Androić 1955., 23; Horvat 1993., 267.

³⁰ Androić 1955, 23; Horvat 1993, 267.

³¹ Horvat 1914, 281-282.

je bio spaljen kraljevski privilegij gradu Koprivnici od 29. travnja 1558. pa je kralj Ferdinand 24. prosinca 1559. izdao novi privilegij.³²

Posljedice katastrofalnog požara u Varaždinu, koji je izbio 27. svibnja 1582. godine, bile su stravične. Stanovnici su dijelili vrijeme na prije požara i poslije njega kao što će ga poslije dijeliti na prije kuge i poslije nje. Strah od požara bio je identičan strahu od prodora Osmanlija te su Varaždinci u strahu nosili svoje dragocjenosti na čuvanje u sigurniji grad Ptuj (u Štajerskoj).³³

Ljudi su u Varaždinu nakon požara osiromašili pa su bili primorani služiti po tuđim kućama ili prositi kako bi mogli preživjeti. Mnogo je ljudi ostalo bez posla jer im je izgorjelo cijelo imanje.³⁴ Neki stanovnici Varaždina izgubili su sve svoje isprave pa je gradski magistrat donio odluku da će građani čije su povlastice izgorjele u požaru dobiti prijepise tih dokumenata, koje im je trebao izdati gradski bilježnik.³⁵

Gradski protokol donosi podatak o požaru iz 1592. te ga opisuje kao »požar bijednog i uciviljenog grada Varaždina«. Gradski prisežnik Valent Anošić posudio je novac od varaždinskog župnika za kupnju materijala koji mu je trebao za gradnju kuće što mu je izgorjela u požaru. Tridesetničar Petar Lastezini je varaždinskom gradskom magistratu izložio kako su mu, osim kuće, izgorjele sve pokretnine. Tu su kuću sagradili njegovi roditelji nakon požara koji se dogodio 21. svibnja 1582., i to »uz velike žrtve i velike novčane izdatke«. Od svih dobara koja su mu preostala od pokojnih roditelja, imao je samo nekoliko zlatnih dukata i ništa više.

the Great fire; later, they would be measuring time before and after the plague. Fear of fire was identical to the fear of the Ottoman raids; Varaždin people in fear took their valuables to a security of the town of Ptuj (in Styria) for safekeeping.³²

Varaždin people, who suffered great losses in the fire, were so poor afterwards that they had to work as servants in other people's homes or become beggars in the streets, in order to survive. Many people were left jobless, as their entire estate was destroyed in the fire.³³ Some citizens of Varaždin lost all their identification papers in the fire, so the town magistrate decided to re-issue them to all home owners who lost everything in the fire, and the town's notary public was to help with transcripts and document copies.³⁴

The town protocol speaks of year 1592 fire, describing it as »pitiful and grieving town of Varaždin«. The townier Valent Anošić borrowed money from the town's parish priest for purchase of building material to rebuild his burned home; another one, Petar Lastezini listed all his movable and immovable belongings lost in the fire, along with the house, lost in the fire; his house had been built by his parents after another fire on 21 May 1582 »with great sacrifice and enormous financial investment«. All that was left by his parents now was a few gold pieces and nothing more; so he was forced to sell his wife's dowry in Varaždin and Zagreb's Gradec, or seek help from friends and his masters, so he could rebuild his home on his property; this is why Lastezini pleaded with the Varaždin magistrate to appraise his land; they responded positively and the lands was

³² Horvat 1914., 281 - 282.

³³ ZPV 1, 30.

³⁴ ZPV 1, 237 - 238, 346 - 347.

³⁵ ZPV 1, 31.

³² ZPV 1, 30.

³³ ZPV 1, 237-238, 346-347.

³⁴ ZPV 1, 31.

Zbog toga je bio prisiljen prodati nasljedstvo svoje supruge koje se nalazilo u Varaždinu i na zagrebačkom Gradecu ili zatražiti pomoć prijatelja i svojih gospodara kako bi iznova podigao kuću na svom zemljištu. Stoga je Lastezini molio magistrat grada Varaždina da procijeni zemljište koje je nakon pozitivnog rješenja molbe procijenjeno na 60 ugarskih forinti.³⁶

U vezi s istim varaždinskim požarom iz 1592. sačuvao se podatak o nadoknadi za stvari Marka Serafinera. Njegova je supruga u njegovoj odsutnosti odnijela u podrum Pavla Loborščaka zlatne i srebrne stvari kako bi ih sačuvala od požara. U istom su podrumu bile i stvari još petorice varaždinskih stanovnika. Zbog žestine požara sve su stvari izgorjele, osim zlata, srebra i sličnih kovina. Nakon požara su vlasnici pokupili stvari u podrumu, a supruga Marka Serafinera je naknadno stigla u podrum i tamo nije našla gotovo ništa od svojih stvari. Zbog toga je nastao sudski spor.³⁷

U požaru iz 1592. je oštećeno više javnih objekata, primjerice varaždinska gradska kuća (vijećnica) i crkva Sv. Nikole na koje je trebalo staviti nova krovista. Donesena je odluka prema kojoj onaj tko nije platio jednu ugarsku forintu za obnovu crkve nakon požara neće imati mjesto u crkvi i njegovo će se sjedište morati iznijeti iz crkve. Kako za crkveni krov nije bilo dosta novca, gradski je magistrat donio zaključak da se sve gradske sjenokoše koje se nalaze na polju Dravici prodaju onima koji ih žele i trebaju, a sav novac neka se upotrijebi za crkveni krov. Pokrovljavanje crkve bio je velik problem pa je gradski magistrat donio još jednu odluku kojom su svi građani koji su imali stoku

appraised at the value of 60 Hungarian forint worth.³⁵

Another records, relating to year 1592 fire in Varaždin were recorded; it referred to damages for Marko Serafiner. In his absence, his wife took their belongings (gold and silverware) to Pavle Loborščak's cellar for safekeeping; the same cellar was used by five other Varaždin towners; all personal belongings were destroyed by fire, except for the gold, silver and similar stuff; after the fire, other owners came by and retook possession of their belongings, save for Marko Serafiner's wife who came and found almost nothing; this was a subject of proceedings before the magistrate.³⁶

The fire of 1592 damaged a number of public objects, for example, the town hall building and the St. Nicholas church, both in need for new roofs; the magistrate decided that anyone, who failed to pay tribute of one Hungarian forint for church rebuilding would not be allowed inside the church and his/her pew taken out; as there was no enough money for this, town magistrate decided that all hayfields on Dravica be sold to those who want or need them, and such collected money be used for church roof; it still was a big problem, so the magistrate decreed that all in possession of livestock that could be used for pulling lumber had to surrender them for free transport of lumber and roof beams; the town magistrate later decided that all money from last wills and testaments, willed to church, no matter where, be immediately taken to the town magistrate be used for church roofing.³⁷

When in 1624 Zagreb cathedral caught fire, its bishop Petar Domitrović - seeing how

³⁶ ZPV 2, 40, 97 - 99.

³⁷ ZPV 2, 123 - 124, 149.

³⁵ ZPV 2, 40, 97-99.

³⁶ ZPV 2, 123-124, 149.

³⁷ ZPV 2, 110, 117.

prikladnu za vuču hrastova potrebnih za crkveni krov morali obaviti podvoz. Gradska uprava je poslije donijela i odluku da se sav novac koji je oporučno ostavljen Crkvi, gdje god se nalazio, bez ikakve odgode mora donijeti gradskom sucu te je trebao biti upotrijebljen za popravak crkvenog krova.³⁸

Kada je u zagrebačkoj katedrali 1624. izbio požar, zagrebački je biskup Petar Domitrović opazio kakva je opasnost prijetila glavnom oltaru i drugim vrijednostima te kako se nitko nije usudio ući u goruću katedralu. Zbog toga je osobno gologlav i bos, »na divljenje svih nazočnih«, prošao kroz plamen i žeravicu te se probio do oltara. Od vatre je spasio pokaznicu i ciborij te izgovarao riječi: »Obori, Gospode, na mene srdžbu svoju, a poštedi svoj dom!« Biskup je bez posljedica izašao iz vatre.³⁹ S njim je u katedralu utrčao i kanonik Petar Kupres koji je sa zidova svetišta poskidao dragocjene zavjese i sagove, a zatim se ubrzo urušio svod katedrale. U roku od nekoliko sati katedrala je ostala bez sveg inventara: izgorjeli su antependij glavnog oltara, znameniti veliki oltar biskupa Osvalda (iz 1489.), ostali drveni oltari, orgulje i klupe, a zvona su se razlila pod utjecajem visoke katedrale.⁴⁰ Srećom, požar nije zahvatio sakristiju u kojoj su se čuvale rizničke stvari i kaptolski arhiv. Biskupska je rezidencija izgorjela do temelja, a zagrebački je biskup ostao »bez sve imovine« i krova nad glavom. Obnova spaljene katedrale bila je tegobna i dugotrajna.⁴¹

Taj požar iz 1624. opisao je suvremenik, povjesničar i zagrebački kanonik Juraj Rattkay: »Godine 1624., drugog dana nakon

the main altar and church valuables were in danger of fire an nobody dared help, he personally. Barefoot and bare headed »as all present were showing admiration« ran through the flames and charcoal, got to the main altar, saving monstrance and ciborium, and praying out aloud: »Give, o Lord, your wrath onto me, not onto thy house!«. The bishop escaped the fire without any harm.³⁸ He was followed by a canonic Petar Kupres who took from the walls all valuable draperies and rugs, and a minute after the cathedral arched dome collapsed; in a few hours time, the cathedral was robbed of its inventory: the antependium to the main altar, the famous great altar by bishop Osvald (from 1489.), the remaining wooden altars, the organ and the pews, and the cathedral bells melted due to high temperature.³⁹ Luckily, the fire didn't catch the vestry, with cathedral treasures and its archives. Bishop's residence was burned down to the ground, and Zagreb bishop was let »penniless« and without roof over his head. Rebuilding of burned cathedral was long and painful.⁴⁰

The fire of 1624 was described by a contemporary historian and Zagreb canonic, Juraj Rattkay: »In 1624 AD, on the second day of Pentecost, while the Sun was setting down, dark clouds were gathering in the sky, Eol was shaking everything with its wild blows and quickly came the rain down from the clouds; then the brightest flames torched the sky and in the wildest push a thunderbolt lit up the sky, striking fiercely on the dome of St. Stephen basilica; the thunderbolt broke the arch and a marble tombstone, breaking it in five pieces and the flames went underground; yet flames and sparks hid themselves in

³⁸ ZPV 2, 110, 117.

³⁹ Fancev 1934., 50; Horvat 1992., 19.

⁴⁰ Annali, 104 - 105.

⁴¹ Dobronić, 1991., 35 - 40; Lukinović 1995., 194 - 195.; Korade 1995., 299, 309.

³⁸ Fancev 1934, 50; Horvat 1992, 19.

³⁹ Annali, 104-105.

⁴⁰ Dobronić, 1991, 35-40; Lukinović 1995, 194-195.; Korade 1995, 299, 309.

Duhova, dok je sunce zalazilo, nenadano se skupljahu oblaci, tamno nebo, Eol sve drma svojim divljim puhanjem i prebrzo kišu donosi iz oblaka. Na to sjajne baklje oblaka i visoko nebo u najsilovitijem naletu zasjaji munjom, koja tako žestoko udari krov Bazilike Svetog Stjepana da je razbila luk i nadgrobni mramorni kamen, slomila ga u pet dijelova i otišla u nepoznato mjesto pod zemlju. No iskre munje sakrile su se u krovu, pa je plamen polako zahvatio grede, a u jedan tren, u jedanaest sati noću, izbio je veliki požar. Kad je Vulkan stupio u hram, bijedno su izgorjeli biskupska tvrđa, okolni tornjevi isprepleteni s plemenitim zidom i crkveni toranj sa zvonom; i neka susjedna mjesta, da malo prije nisu bila obilno smočena kišom, bila bi nestala u zlosretnom požaru. Budući da su uzdrmani donji temelji na koje se podupirao željezni križ ogromne veličine postavljen na krovu - sličan španjolskomu, a na vrhu pozlaćen - pao je i on i svojom težinom razbio svod svetišta, što je otvorilo veliku rupu, kroz koju su onda padale luči pune iskri na vrh glavnog oltara (bilo je to veličanstveno djelo biskupa Osvalda, istančane izvedbe i slavno po debljini staroga zlata) te ga pretvorile u prah i pepeo. Oprema glavnog oltara, koji se na istom mjestu čuvao za svečanije svetkovine, pretrpjela je sličnu štetu, zajedno s dva manja obližnja oltara. Nije se mogla ni izračunati ukupna šteta, a kamoli da bi se lako mogla popraviti: kršćanska pobožnost staleža bila je koliko potrebna toliko i darežljiva, a na Saboru je kao primjer pobožnosti prednjačio ban Zrinski, izbrojivši dvjesto zlatnika koje zovu talirima, i toliko obilje drva koliko se činilo da je potrebno za izgradnju crkve.⁴² Za obnovu katedrale u Zagrebu, većim

the roof, so the flames slowly inched over the supporting beams; at eleven o'clock in the evening, a huge fire broke out; when Volcano entered into the temple, savagely it ate the bishop's citadel, surrounding towers intertwined with and the church tower with a bell; and some neighboring buildings would have gone in the flames, if it wasn't for plenty of water poured down on them; all would have gone in this misfortunate fire; since the very foundations were shaken, supported by a giant iron cross in the attic- a Spanish-looking one, its tip in gold -so its mighty weight too fell onto this God's house dome; it helped it break, opening up a huge hole, and pouring down came flames with sparks on the main altar (a magnificent work of art by bishop Osvald, delicately made and famous for its thick layers of ancient gold); it all turned the altar into ashes and dust; the main altar's requisites, saved in the same place for processions, were also badly damaged, as well as two minor altars. Total damages of these altars were impossible to calculate, let alone repaired or substituted. Christian piety of all classes and ranks was needed, people's generosity too, so the parliament members were competing to show their religious devotion to faith; the viceroy Zrinski was an example, donating two hundred gold pieces (also called talir), plenty of timber for construction, as much as needed for rebuilding of the church.⁴¹ Cathedral reconstruction in Zagreb was mostly completed in 1632, with the help of Zrinski family, the king and the queen themselves, and contributions from many churchgoers.⁴² Members of Congregation of Virgin Mary Annunciation, found in Zagreb in 1614, in year 1624 set up a play »King Solomon

⁴² Rattkay 1652., 197; Rattkay 2001., 253.

⁴¹ Rattkay 1652, 197; Rattkay 2001, 253.

⁴² Buntak 1968, 67.

dijelom završenu 1632. godine, osim obitelji Zrinski i uz sudjelovanje kralja i kraljice, priloge su dali brojni vjernici.⁴³ Članovi đачke kongregacije Navještenja Marijina, osnovane u Zagrebu 1614. godine, 1624. su odigrali dramski komad »Salamon gradi Gospodnji hram«. Povod za tu predstavu bio je veliki požar.⁴⁴

Kao primjer tipičnog požara detaljnije ćemo prikazati onaj iz 1645. koji je Zagrepčane zatekao u snu. Kada se tko probudio, već je gorio krov njegove kuće pa su mnogi ljudi jedva spasili goli život i odjeću koju su navukli na brzinu. Ljudi su kroz prozore na ulicu bacali posteljinu, odjeću, hranu i pokućstvo, ali su uspjeli spasiti vrlo malo stvari jer su zagrebačke ulice bile tijesne pa je vatra s krovova padala na stvari koje su bile na ulici. Vjetar je puhao od sjeverozapada prema jugoistoku pa je vatra zahvatila te spalila Kamenita vrata i susjednu veliku četverokutnu kulu. Zahvatila je i sve isusovačke zgrade (gimnaziju, samostan, sjemenište Sv. Josipa i crkvu Sv. Katarine), a izgorjele su i knjige u isusovačkoj knjižnici. Isusovci su spasili samo dio crkvenog posuđa i misnog rublja. Smatra se da je Družba Isusova tim požarom pretrpjela štetu od 40.000 forinti. Vjetar je zapaljene drvene daščice odnio preko potoka Medveščaka u kaptolski dio Zagreba gdje su izgorjele sve kanoničke kurije na Kaptolu te građanske kuće u okolnim ulicama. Vatra je spalila franjevački samostan i crkvu, a zahvatila je i krov katedrale te biskupski dvor.⁴⁵

Sačuvao se i opis požara u Zagrebu 1645., koji je zapisao povjesničar Rattkay: »I da ne bi što nedostajalo do potpunog jada i

building the Lord's temple«. The great fire was behind this theatrical idea.⁴³

An example of a typical fire is Zagreb fire of 1645, when the citizens were asleep; as they were waking up, they would find their own roofs over their heads in flames; many people barely saved their lives and little, if anything, of their possessions; they only had time to put on some clothes; many were throwing their belongings, like bed linens, clothes, food or furniture, out of the windows, yet very few things were saved as Zagreb streets were narrow, so the things caught up fire, poring down from the blazing rooftops. There was a northwest-southeast wind blowing; it torched the gates Kamenita vrata and a huge square tower; the fire caught all Jesuit buildings (school, friary, St. Joseph seminary and St. Catherine church); all the books in Jesuit library were torched down; Jesuits only managed to save little of church silverware, and mass vestments. Calculations showed that Jesuits suffered losses of 40.000 forint. The wind took blazing roof tiles across Medveščak stream into the Kaptol part of Zagreb, where the fire swallowed all manors and buildings of canonics in Kaptol, as well as citizens' homes in nearby streets. The fire destroyed Franciscan friary and its church, catching up the cathedral roof and bishop's court.⁴⁴

Another detailed record of 1645 fire in Zagreb was written down by the historian Rattkay: »Not to miss a complete misery and Lord's punishment, in 1645 we had several fires in different places, fiercely blazing across Zagreb in March. After the fire broke out at nine p.m. in the Upper town, also known as Gradečko brdo, the flames were on such

⁴³ Buntak 1968., 67.

⁴⁴ Vanino 1969., 291.

⁴⁵ Horvat 1992., 20.

⁴³ Vanino 1969, 291.

⁴⁴ Horvat 1992, 20.

kazne, godine četrdeset i pete na nekoliko mjesta harao je vrlo žestok požar u Zagrebu u ožujku. Nakon što je u devet sati navečer izbio požar u Gornjem gradu, koji se zove Gradečko brdo, tako je silovito harao plamen da je tek trećina grada ostala nezahvaćena: k tomu su se još za pogibelj odasvuda urotili vjetrovi, pa se vatra proširila do kolegija kanonika, koji je zajedno s dvije slavne crkve i biskupskim tornjem na najjadniji način izgorio. Ali nije tu zastao bijes plamena, nego se prenio u Vlašku ves, koja se nalazi pod biskupskim tornjem i vlašću, i isto tako nekažnjeno harao. I premda je nanesena neprocjenjiva šteta, najveću su žalost svih ipak izazvali požari na četiri znamenite crkve: prvostolnici Svetog Stjepana Kralja, župnoj crkvi Svetog Marka, Družbinoj crkvi Svete Katarine zajedno s Kolegijem Otaca i crkvi Svetog Franje zajedno sa samostanom redovnika istoga reda, koji je slavan po tom što je nekoć u njemu u ćeliji boravio Serafski Otac. Bog se je odlučio na još veću osvetu nad nama pa se, dok se trudilo oko obnove Prvostolnice, sljedeće godine svod, već oslabljen zbog pritiska pljuskova, kiša i vjetrova, kad je popustio stup na koji se naslanjao, urušio napravivši toliku štetu da je pritisnuo i smrvio kor, biskupsku stolicu, pet oltara pod korom, pola klupa s lijeve strane i, što se bez boli ne može ni izreći, preplemenite orgulje vrijedne mnogo tisuća, sve stara i veličanstvena djela.⁴⁶

I jedan je zagrebački isusovac kao očevidac opisao posljedice požara iz 1645. godine: »Kad je nastao dan, pružila se oku prežalosna slika. Između golih zidova stršali su kamini i svodovi pogorjelih kuća. Ulicama su prolazile grupe ljudi svih staleža, te su glasno naricali oplakujući svoju bijedu. Što

a wild rampage, that just a third of the city was spared; to add up on existing misery, high winds plotted to bring peril from everywhere; the fire spread out to Collegium, and it perished in flames together with two glorious churches and a bishop's tower in a saddest way; but, the rage of the flames never stopped there, moving on to Vlaška ves, just below the bishop's tower, bringing disaster and getting away with it; although it destroyed priceless possessions and valuables, the greatest sorrow was to see four famous churches being destroyed: the cathedral of St. Stephen the King, parish church of St. Mark, St. Catherine's Jesuit church, with Collegium, and St. Francis church with their friary, famous for its quarters, where once had slept Seraph himself; God then decided to bring upon us even greater revenge, so -while we trying to save and rebuild the cathedral - the very next year He brought down the dome, already weakened from pressures of rains, storms and high winds; a supporting colon collapsed, damaging everything so much that it pressed and crumbled down the choir stalls, bishop's chair, five altars under the choir stalls, half of the pews on the left side, and the treasure - listing this gives me the greatest pain - the noblest organ worth many thousands, all old, magnificent works of art.⁴⁵

Another witness, a Zagreb Jesuit, too wrote down his thoughts after witnessing the 1645 fire: »When the day broke out, a pitiful scenery met the eye; between the naked walls tile stoves protruded, and smoldered ceilings of burned homes; streets were full of groups of people of all ranks, crying out loudly and pitying own misfortune; all the Jesuits acquired in the past 40 years, it all went in flames in just 3 hours; at first, they fled to

⁴⁶ Rattkay 1652., 229 - 230; Rattkay 2001., 274.

⁴⁵ Rattkay 1652, 229-230; Rattkay 2001, 274.

su isusovci stekli u prošlih 40 godina, to im je propalo u roku od tri sata. Oni se u prvi tren zakloniše u kapucinski samostan, koji je ostao pošteđen od vatre. Kapucini su gostoljubivo primili isusovce, koji su kod njih ostali tri dana. Iza toga se jedan dio isusovaca nastanio u ovom dijelu svojega samostana, kojemu je manjkao samo krov. Ovi su isusovci služili sv. misu u sakristiji crkve Sv. Katarine. Drugi se isusovci razidoše po Hrvatskoj kod svojih prijatelja župnika. Tamo su ostali do jeseni, jer se ionako nije mogla u Zagrebu držati školska obuka.⁴⁷

Tijekom obnove nakon požara u Zagrebu 1645. »graditelji, dakle tesari, radnici, odasvud pozvani, radili su za veliku plaću budnom pozornošću i ne prekidajući posao da što je brže moguće i svod i krov i sve drugo što je vatra uništila i svod smrvio potpuno bude dovedeno u prijašnje stanje. Pošto je biskup obnovio biskupsku palaču, svojim je novcem iznova podigao pjevalište i orgulje«.⁴⁸

Prema izvještaju Sigismunda Trautmanstorfa, člana povjerenstva unutarjoaustrijskih staleža, 1. svibnja 1648. izgorjelo je više od polovice Varaždina.⁴⁹ Pritom je očito mislio na prostor unutar utvrde (»unutarnji grad«). U razmjerno kratkom vremenu izgorjelo je više stotina kuća, a požar se širio uz pomoć žestokog vjetrova. Varaždinski gradski magistrat zamolio je kralja Ferdinanda III. da, s obzirom na veliku štetu koju je nanio požar, olakša plaćanje pristojbe Kraljevskoj komori. Kralj je tu molbu uvažio te je 27. listopada 1649. oprostio zaostalu pristojbu od 500 ugarskih forinti, istaknuvši kako to čini zato što je

Capuchin Franciscan friary for sanctuary, the fire; the Franciscans were very hospitable with the Jesuits, providing shelter for 3 days. Afterwards, some Jesuits returned to live in the least damaged part of their friary, missing only the roof; these Jesuits served mass at St. Catherine's vestry. Other Jesuits went to other Croatian towns, each looking for a shelter at his friends' parishes; they remained there until the autumn season, as schools in Zagreb had summer break«.⁴⁶

After the 1645 fire in Zagreb, a period of rebuilding began »with builders, carpenters, workmen, from all parts of the country were summoned to help, well paid and overseen, without break and rushing to finish the dome, the roof and everything else of importance that the fire had consumed; all needed to be restored to its original beauty and use; as the bishop rebuilt his palace, he also used his own money to restore the choir stalls and the organ«.⁴⁷

According to a report by Sigismund Trautmanstorf, a member of the Austria's hinterland ranks, on 1 May 1648 a fire destroyed more than a half of Varaždin.⁴⁸ This clearly applied to the buildings inside the walls (»inner town«). In relatively short period of time, several hundred of houses perished in flames, and the fire spread by the wind that blew. Varaždin town magistrate asked the King Ferdinand III. to relieve them from Royal chamber taxes, due to devastation the fire caused; the King granted their request and on 27 October 1649 he pardoned them from paying overdue taxes of 500 Hungarian forint, specifically naming the reason as »half

⁴⁷ NSK, R 7821, Historia Collegii Societatis Iesu in monte Graeco Zagrabiae siti, I, 123 - 124; Horvat 1992., 21.

⁴⁸ Farlati 1775., 580.

⁴⁹ SHKR 2, 283.

⁴⁶ NSK, R 7821, Historia Collegii Societatis Iesu in monte Graeco Zagrabiae siti, I, 123-124; Horvat 1992, 21.

⁴⁷ Farlati 1775, 580.

⁴⁸ SHKR 2, 283.

1. svibnja 1648. izgorjela »polovica grada Varaždina«. ⁵⁰

Požar se u Varaždinu 1665., nošen vjetrom iz predgrađa (ulica Brodovski konec) izvan gradskih zidina, proširio na cijeli unutarnji grad, na prostor unutar zidina. Zahvatio je sve varaždinske crkve - župnu, isusovačku i franjevačku, a ostalo je sačuvano samo osam kuća i nova staja zapovjednika varaždinske utvrde. Izgorjele su i kule na gradskim bedemima, a prijetila je opasnost da će eksplodirati barutana koja se nalazila u jednoj od tih kula, čime bi se još više povećao broj unesrećenih ljudi. Osim dijelova unutarnjega grada, izgorjeli su cijelo podgrađe ispred gornjih vrata s istočne strane sve do carinarnice utvrde, dio glavne ulice i ulica Vidovski konec prema selu Biškupcu. Sljedeći je dan požar zahvatio ulicu Vidovski konec koja je u tren oka izgorjela. Mnogo je ljudi u trenutku zapalo u bijedu te su morali prositi hranu od vrata do vrata jer nisu imali što jesti. U požaru je poginulo i nekoliko djece te jedna žena. Zbog brzog širenja vatre nije bilo moguće spašavati stoku koja je većinom izgorjela u stajama i kocevima. Neki ljudi su se toliko nadisali dima da su i nekoliko dana nakon gašenja požara od toga umirali. Gradski je bilježnik za požar napomenuo da je to »bila očito kazna Božja za praznovjerje« te je zapisao da su se dimom otrovali i on i njegova supruga, ali su ostali živi. ⁵¹ Zbog velike bijede koja je nastala nakon požara Varaždinci su se zavjetovali da će svake godine u vrijeme Uskrsa prolaziti gradom u procesiji kako bi od Boga izmolili milost da ih poštedi od požara. Kada je za tu nesreću doznala Sofija, udovica bivšeg hrvatsko-slavonskog bana Nikole Zrinskog,

of Varaždin perishing in the fire of 1 May 1648«. ⁴⁹

In 1665, a fire in Varaždin, helped by the wind from a suburb (Brodovski konec) crossed the town walls and caught up with the entire inner town of Varaždin; the fire engulfed all Varaždin churches (parish church, Jesuit church and Franciscan church), and what was spared was just eight homes and new stables, owned by Varaždin stronghold military commander; towers on town walls were too destroyed, and the fire threatened the main armory with gunpowder magazine, located in one of the towers; this would have multiplied the number of casualties greatly; beside the inner town buildings, the entire suburb outside the upper gates was destroyed in the fire too, from the east all the way to the stronghold's toll gates; a part of the main street and Vidovski konec street, toward Biškupec village; the next day the fire caught Vidovski konec burning all buildings down very quickly; a number of people fell into poverty, many of them forced to beg for food from door to door, as they were starving; the casualties included several children and one woman; as the fire spread out quickly, there was no time to save livestock, and majority was killed in pigsties, barns and stables; some people inhaled so much smoke, that for days they were dying of smoke poisons; the notary public made remark that the fire was »an obvious punishment and God's wrath for superstition and lack of faith«, adding that he and his wife were too poisoned by the smoke but their lives were saved. ⁵⁰ Due to the fire, a great impoverishment fell on Varaždin people; so the citizens vowed to make procession every year at Easter, showing humility and

⁵⁰ Horvat 1993., 182.

⁵¹ ZPV 7, 55, 253 - 254.

⁴⁹ Horvat 1993., 182.

⁵⁰ ZPV 7, 55, 253-254.

odmah je iz Čakovca, gdje je bilo središte posjeda Zrinskih, preko rijeke Drave poslala više kola napunjenih žitom koje je trebalo podijeliti osiromašenim Varaždincima koji su sve izgubili. Nakon tog požara Varaždin je 1671. dobio prvi krov pokriven kamenim pločicama, i to na isusovačkoj rezidenciji.⁵²

U Zagrebu je u kući bivšega gradskog suca Blaža 25. lipnja 1674. oko 2 sata poslijepodne buknuo požar koji se brzo proširio te za samo dva sata spalio cijeli Gornji grad, osim isusovačke gimnazije, kapucinskog samostana i nekoliko kuća koje su bile prislonjene na južni gradski zid, između kapucinskog samostana i isusovačke gimnazije. Tom je prigodom izgorjela i isusovačka crkva Sv. Katarine, obnovljena uz velike žrtve nakon požara 1645. godine. Požar je spalio i isusovački kolegij, isusovačko sjemenište Sv. Josipa te župnu crkvu Sv. Marka sa susjednim župnim dvorom. Vatra je oštetila kapelicu Sv. Uršule, neke kule, gradsku vijećnicu, samostan klarisa i njihovu crkvu Presvetog Trojstva. Pokraj samostana klarisa, u Popovu tornju, čuvao se barut koji je eksplodirao pod utjecajem vatre te su sjeverni i južni vjetar zapaljene dašnice s krova prenijeli na Kaptol i u Vlašku ulicu. Tamo je izgorjelo mnogo kuća, gospodarskih zgrada i kanoničkih kurija.⁵³ Srećom je tijekom požara puhao južni vjetar koji je sprečavao širenje, a uz to je počela padati jaka kiša, što je spriječilo da izgori cijeli Kaptol.⁵⁴

U Vitezovićevoj kronici piše da je 1674. izgorio cijeli »varaš Zagrebečki i vekši del« Kaptola.⁵⁵ Suvremenik kanonik Kovačević piše da su od posljedica požara, odnosno

asking God to show mercy from future fires. When the news of this tragedy reached Sofija, widowed wife of the late Croato-Slavonian viceroy Nikola Zrinski, she immediately sent help from Čakovec, the seat of her estates; across Drava river she sent several carts of wheat, to be handed down to impoverished Varaždin people, who lost everything in the fire. After this fire, in 1671 Varaždin was the first town to build homes with stone roof tiles, and the very first brick tile roofing was done on the Jesuit residency.⁵¹

On 25 June, 1674 around 2 p.m. in Zagreb, the home of city's magistrate Blaž caught up fire. In just two hours, it quickly spread and burned down the entire Upper town, except for Franciscan school, Capuchin friary and several homes leaning onto the southern city wall, between the Capuchin friary and Jesuit school. This fire too destroyed the church of St. Catherine's Jesuit church that with great sacrifices had been rebuilt after the 1645 fire. The fire burned down the Jesuit Collegium, their seminary of St. Joseph, St. Mark's parish church and the neighboring parish rectory. The fire badly damaged the chapel of St. Ursula, a few towers, city hall building, St. Clara convent and their church of Holy Trinity. Right next to the convent, at Popov toranj tower, there was gunpowder magazine, and the fire triggered a huge explosion, so the northern and southern winds carried on the flaming roof tiles to Kaptol and Vlaška street; many homes were burned down there, along with stables and manors of the canonics.⁵² Luckily enough, a southern wind was blowing too, and it prevented the fire from spreading further; moreover, a heavy

⁵² Horvat 1993., 199, 201.

⁵³ Annali, 138.

⁵⁴ Horvat 1992., 29 - 30.

⁵⁵ Vitezović, 199.

⁵¹ Horvat 1993, 199, 201.

⁵² Annali., 138.

od dima (»pokvarenog zraka«) umrla dva zagrebačka kanonika.⁵⁶

Zagreb je 14. lipnja 1706. pogodio još jedan požar, a suvremenici su u bolonjskoj kronici zapisali da je »cijeli gornji grad Zagreb pričinjao poput Troje, koju nekad zapališe Grci«. Požar je bio toliko jak da na cijelom Gornjem gradu nije preostala nijedna stambena zgrada. U požaru su izgorjele i sve tadašnje crkve na Gornjem gradu te velik dio kaptolskih kurija.⁵⁷ Manje je posljedice ostavio požar u Zagrebu koji je zahvatio veći dio Gornjega grada 30. svibnja 1731. godine, a izbio je u sjemeništu Sv. Josipa.⁵⁸

Varaždin je u 18. stoljeću pogodilo nekoliko jačih požara. Primjerice, 1748. godine najteže je stradalo južno predgrađe gdje je spaljeno 119 kuća i nekoliko stotina gospodarskih zgrada. Požar u Varaždinu u kojem su izgorjele 32 kuće i brojne gospodarske zgrade zabilježen je 1771. godine.⁵⁹

U Križevcima je veliki požar izbio 12. travnja 1775. godine, a za njega je križevački župnik zapisao: »Okolo pola dva sata poslijepodne, blizu župnog imanja i u blizini župne crkve, u zaseoku zvanom Berek, buknuo je požar, koji je zbog vrlo jakog sjevernog vjetrova za samo četvrt sata zahvatio čitav donji grad, a koji se uspostavio oko crkvice Sv. Florijana, tako da je čitav donji križevački grad bio pretvoren u pepeo. Od grada nije ostalo ništa, osim dimnjaka koji su označavali gdje su bile kuće. U čitavom donjem gradu nije ostala pošteđena niti jedna kuća, osim župnog imanja i dviju kuća uz groblje te staja na imanju baruna Magdalenića. Izgorjela su sva imanja kao i dvije male kuće uz potok Vrtlin. Zbog jake

rain started to pour down, and it saved Kaptol from perishing altogether.⁵³

Vitezović's chronic mention, that the fire of 1674 had »the entire Zagreb and majority of Kaptol« swallowed in the flames.⁵⁴ A contemporary citizen, canonic Kovačević writes that two Zagreb canonics died of the fire (»bad fumes and poisonous air«).⁵⁵

On 14 June 1706 Zagreb was hit by yet another fire; Bologna chronic recorded, that the »Zagreb's entire Upper town looked like Troy, when the Greeks had set it up on fire«. The fire was so huge, that the entire Upper town had no single surviving building. The fire also destroyed all contemporary churches, and most of Kaptol manors.⁵⁶ Lesser were the consequences from another Zagreb fire, that engulfed most of the Upper town on 30 May, 1731, starting in St. Joseph's seminary.⁵⁷

As for Varaždin, there were several major fires in 18th century. For example, 1748 fire inflicted most damage on southern suburbs, with 119 homes destroyed by fire and several hundred stables and barns. In 1771, another fire was recorded, that destroyed 32 buildings and many stables and barns.⁵⁸

A huge fire was recorded in Križevci on 12 April 1775, and the parish priest wrote down the following remark on the fire: »around two o'clock in the afternoon, nearby the parish church, in a hamlet called Berek, there was a fire, which was helped by strong northerly wind; in only a quarter of an hour, it engulfed the entire Lower town, around the St. Florian's church; soon the entire Lower Križevci was destroyed and turned into ashes; nothing

⁵⁶ Ivančan 1925., 244.

⁵⁷ Annali, 234.

⁵⁸ Annali, 261, 268.

⁵⁹ Horvat 1993., 245, 261.

⁵³ Horvat 1992, 29-30.

⁵⁴ Vitezović, 199.

⁵⁵ Ivančan 1925, 244.

⁵⁶ Annali, 234.

⁵⁷ Annali, 261, 268.

⁵⁸ Horvat 1993, 245, 261.

vatre i jakog vjetera vrlo velikoj opasnosti su bili izloženi utvrda i ostali dio grada. Izgorjele su 92 kuće, kao i sve građevine koje su pripadale tim kućama. Stanovnici jedva da su mogli nešto spasiti od svoje imovine. Izgubivši⁶⁰ gotovo sve, raspršili su se pričajući kakav ih je požar zahvatio.⁶¹

Posljedice požara u Varaždinu 25. travnja 1776. bile su katastrofalne. Varaždin je prije toga unutar zidina imao 113 kuća, u sjevernom podgrađu 256, a u južnome 245, odnosno ukupno 614 kuća. U požaru 1776. unutar zidina je izgorjelo 70, a oštećeno 11 kuća, u sjevernom podgrađu je bilo potpuno spaljeno 111, a u južnome 135 kuća, tj. uništeno je ukupno 316 kuća ili više od polovice svih kuća u Varaždinu.⁶² U razdoblju obnove cijeli se Varaždin pretvorio u veliku graditeljsku radionicu, a već četiri godine nakon požara u gradu je zabilježen isti broj kuća kao i uoči požara 1776. godine, i to zahvaljujući prije svega starosjediocima (trgovcima i obrtnicima). Oni, za razliku od većine plemstva, nisu napustili grad u trenutku katastrofe, nego su ga vlastitim snagama obnovili. Najintenzivnija građevinska djelatnost odvijala se od 1776. do 1781. godine.⁶³

U većem požaru koji je izbio u Zagrebu 16. srpnja 1786. oštećeno je 100 kuća, a uz njih i crkva Sv. Marije na Dolcu. Ukupna šteta je procijenjena na 140.269 forinti, a u požaru je smrtno stradalo sedam osoba. Na području Kaptola je uništio mnoge kolibe koje su poslije zamijenjene novim zidanim kućama. Nakon tog požara u Zagrebu su proširene neke ulice, a neke su dobile novi izgled.

remained intact, save for the chimneys that pointed out to where their homes once had been; not a single house was spared, except for parish manor and two homes next to the graveyard, and Baron Magdalenić's stables; all estates and two smaller houses by Vrtlin creek were torched down; due to heavy fire and high winds, great danger fell upon the stronghold and the rest of the town; the total number of burned homes was 92, with accompanying buildings. Inhabitants could barely save any of their belongings. As they lost almost everything they owned, they scattered and told of the misfortune.⁵⁹

The fire of 25 April, 1776 in Varaždin had catastrophic consequences. Before the fire, it had 113 buildings inside the walls, in northern suburb, outside the walls additional 256, and in southern one 245 homes; altogether, some 614 buildings. The 1776 fire had the following disastrous effects: 70 homes totally, 11 partially destroyed (inner circle); northern suburb had 111 of them totally destroyed; in southern suburb 135 were destroyed completely; altogether, some 316 homes, more than half in Varaždin, were destroyed by the fire.⁶⁰ In the rebuilding period, entire Varaždin turned into one huge building site; as early as four years after the fire, the number of homes equaled the number prior to the fire of 1776, thanks to native settlers of Varaždin (merchants and artisans, primarily). Unlike most of nobility, they did not flee the town after disaster, but held on and used their own efforts to rebuilt it. The most intensive construction underwent in the period 1776-1781.⁶¹

One of the great fires in Zagreb that occurred on 16 July 1786 swallowed 100

⁶⁰ Puškadija Ribkin 1992., 77 - 82.

⁶¹ Spomenica, 183.

⁶² Androić 1955., 143 - 145; Horvat 1993., 267.

⁶³ Lentić-Kugli 1973.

⁵⁹ Spomenica, 183.

⁶⁰ Androić 1955., 143-145; Horvat 1993., 267.

⁶¹ Lentić-Kugli 1973.

U prva dva stoljeća ranoga novog vijeka **preventivne mjere** za zaštitu od požara i **vatrogasni postupci** bili su vrlo ograničenog opsega. Nakon velikog požara u Varaždinu 1582. godine određena su tri stražarska mjesta s kojih su stražari pazili na eventualno pojavljivanje vatre.⁶⁴ Iz kuće Jurja Čoklića u Varaždinu se 1592. »požar proširio na cijelo istočno i zapadno podgrađe, a zatim zahvatio cijeli grad, koji je bio razoren i uništen«. Čoklić je za popravak krova crkve Sv. Nikole morao dati 100 ugarskih forinti (poslije je taj iznos smanjen na 90 forinti), a za obnovu istog krova je svaki građanin Varaždina morao dati jednu ugarsku forintu.⁶⁵ To je bila sigurnosna mjera koje je mogla uspješno djelovati i pobuđivati oprez Varaždinaca kako ne bi došlo do požara. U Varaždinu je krivac za požar trebao platiti odštetu svojim susjedima, primjerice u presudi iz 1588. godine.⁶⁶

Građani slobodnih i kraljevskih gradova Hrvatsko-slavonskog kraljevstva, osim fizičke zaštite od požara, utjecali su se i duhovnoj zaštiti, i to najčešće katoličkom svecu zaštitniku Sv. Florijanu za kojega se vjerovalo da je zaštitnik od vatre. Kapela Sv. Florijana je podignuta u Varaždinu 1669.⁶⁷ kao zavjetna kapela nakon požara 1665. godine. Stanovnici Koprivnice zavjetovali su se da će, ako ih zaštititi od vatre, dati milodar u počast Sv. Florijana. Tako je prikupljen novac kojim je na sjevernom zidu koprivničke župne crkve Sv. Nikole podignut oltar Sv. Florijana⁶⁸ koji se prvi put spominje 1680. godine.⁶⁹ Građani Koprivnice su oko 1738. sagradili

homes and St. Mary church of Dolac. The total damage caused by the fire was estimated at 140.269 forint, with several casualties, people dying in the fire. In Kaptol area, the fire destroyed many cottages, that later were replaced by new brick-built homes. At the same time, after this fire many streets were expanded and some were formed differently.⁶²

In the first two centuries of the early modern period, some **preventive measures** were introduced in order to protect from fire, as well as some **fire-fighting procedures** of limited scope. After a great fire of 1582 in Varaždin, towns set up three watch posts, with guards on lookout for possible fire.⁶³ In 1592 fore, it spread from the home of Juraj Čoklić »to the entire eastern and western suburbs, spreading further to the entire city, which ended up destroyed and erased«. Čoklić had to compensate the church of St. Nicholas 100 Hungarian forint (later, it was cut down to 90 forint); each citizen of Varaždin had to pay a tribute of 1 forint.⁶⁴ This presented a security measure that would help prevent further disasters. In Varaždin, a culprit for a fire had to pay damages to his neighbors, as was, for example, decreed by a court decision in 1588 verdict.⁶⁵

Citizens of free royal boroughs in Croato-Slavonian Kingdom, beside looking for physical protection were also looking for spiritual protection, mostly praying to a Catholic patron saint St. Florian, believed to protect from a fire. St. Florian's chapel was built in Varaždin in 1669,⁶⁶ as a votive chapel after the 1665 fire. Citizens of Koprivnica

⁶⁴ ZPV 1, 123.

⁶⁵ ZPV 2, 104 - 106, 110, 117 - 118, 125.

⁶⁶ Androić, 33 - 34.

⁶⁷ Lentić-Kugli 1977, 39.

⁶⁸ Horvat 1943, 59.

⁶⁹ NAZ, KV, Prot. 90/II, 136.

⁶² Puškadija Ribkin 1992, 77-82.

⁶³ ZPV 1, 123.

⁶⁴ ZPV 2, 104-106, 110, 117-118, 125.

⁶⁵ Androić, 33-34.

⁶⁶ Lentić-Kugli 1977, 39.

kapelu Sv. Florijana,⁷⁰ kao zavjetnu nakon požara 1736. godine u kojem su izgorjele gradska vijećnica i 33 kuće u utvrđenom dijelu grada.⁷¹ Istoimena zavjetna kapela je podignuta i u Križevcima nakon požara 1735. godine.⁷²

Neki gradovi provodili su preventivne mjere zaštite od požara. Gradske vlasti Varaždina su 1599. godine donijele odluku da svakih deset kuća mora nabaviti i posjedovati čvrste i duge ljestve te jedan željezni klin srednje veličine, koji će dvojica ljudi moći podignuti na krov. Ako negdje bukne požar, ljestve i klin treba odmah odnijeti na to mjesto. Građani su bili dužni tu odluku provesti pod prijetnjom kazne od dvije rajnske forinte.⁷³ Čini se da su te odredbe bile učinkovite jer se sljedeći požari u Varaždinu spominju tek sredinom 17. stoljeća.

Stanovnici Koprivnice trpjeli su oskudicu vode, što je otežavalo gašenje požara za koje se, u pravilu, nije upotrebljavala pitka voda iz bunara. Grabe pokraj kuća, koje su se punile kišnicom, služile su, uz ostalo, za gašenje požara.⁷⁴ U Koprivnici su kao pokušaj zaštite od požara gradske vlasti u 17. stoljeću uvele noćobdijsku službu. Taj su posao obavljali službenici koji su noću obilazili gradske ulice i pazili da negdje ne izbije požar.⁷⁵ Slične su službe organizirane i u drugim gradovima.

Hrvatsko kraljevsko vijeće je 1767. naredilo varaždinskim gradskim vlastima da izdaju odredbu o zabrani sušenja lana i kudjelje u pećima po kućama te odredbu o zabrani pušenja oko staja i hambara. Požari su se širili i preko drvenih dimnjaka, koje je trebalo

vowed to St. Florian to pay tribute and give donations in exchange for protection from fire. This is how they collected funds for building a St. Florian altar on the northern wall of Koprivnica's St. Nicholas church,⁶⁷ first mentioned in 1680.⁶⁸ Around 1738, Koprivnica citizens built a chapel for St. Florian,⁶⁹ as a votive chapel after the fire of 1736 that had destroyed 33 homes inside the fortified part of the town.⁷⁰ A votive chapel of the same name was also built in Križevci after the fire in 1735.⁷¹

Some towns, on the other hand, were active in setting up preventive measures in fire protection. In 1599, Varaždin town authorities decided that in future each 10 homes had to provide 1 firm, long ladders and an iron bolt (of medium size) that two people would put up on a roof in flames. If there would be fire, these ladders and the iron bolt were to be carried to the fire spot. Citizens were obliged to carry out this ordinance under the penalty of paying fine of 2 Rhine forint.⁷² It looks as if these protective measures had effect on people, as the next fires were mentioned only in mid-17th century.

Citizens of Koprivnica suffered water shortage, which made fire extinguishing more difficult; as a rule, in putting out fires people did not use well water for drinking. Houses had makeshift water basins (holes dug in the ground) to keep drainage and rainwater, use- among other things - for extinguishing fires.⁷³ In Koprivnica, in 17th century the town authorities introduced night watchmen.

⁷⁰ NAZ, KV, Prot. 94/VI, 348.

⁷¹ Horvat 1943., 16

⁷² NAZ, KV, Prot. 133/IV; Horvat - Levaj 1993., 190.

⁷³ ZPV 3, 234 - 235.

⁷⁴ Brozović 1978., 146.

⁷⁵ Horvat 1943., 176.

⁶⁷ Horvat 1943, 59.

⁶⁸ NAZ, KV, Prot. 90/II, 136.

⁶⁹ NAZ, KV, Prot. 94/VI, 348.

⁷⁰ Horvat 1943, 16

⁷¹ NAZ, KV, Prot. 133/IV; Horvat-Levaj 1993, 190.

⁷² ZPV 3, 234-235.

⁷³ Brozović 1978, 146.

zamijeniti zidanim, što je iziskivalo visoke troškove. Prema jednom podatku iz 1768., u Varaždinu je bilo mnogo nepravilno građenih dimnjaka, a građani nisu vodili brigu kako bi se dimnjaci redovito čistili. U Varaždinu je 1755. djelovao samo jedan dimnjačar koji nije redovito primao plaću. Problem je bio i u tome što su se nakon požara nove kuće ponovno gradile od drva, što je bilo najjeftinije. Neki varaždinski građani bunili su se kada su njihovi sugrađani nove kuće gradili od drveta jer su bili svjesni opasnosti od požara. Predstavnik Ugarske komore je 1771. dao prijedlog gradskim vlastima da omoguće građanima gradnju kuća od opeke i postavljanje peći izvan kuće.⁷⁶ Gradovi su poticali razvoj ciglana u kojima se proizvodila opeka čijom upotrebom se smanjivala opasnost od požara.⁷⁷

Zahtjevi viših vlasti vezani uz gradnju zidanih kuća širili su se iz varaždinskoga gradskog središta na periferiju pa je, primjerice, 1774. godine Ugarska komora od uprave Varaždina tražila da se u prigradskom selu Sračinec na mjestu izgorjelih kuća moraju graditi kuće od sirove opeke. Kada je u požaru 1776. izgorjelo više od polovice svih varaždinskih kuća, gradska je uprava donijela zaključak o javnom proglašenju odredbe o općoj zabrani gradnje drvenih kuća unutar gradskih zidina. Veliki požar obvezao je građane da grade zidane dimnjake, a gradske su se vlasti brinule o nabavi građevnog materijala. Izvršeni su i komisijski popisi nepravilno građenih dimnjaka koji su bili u stanju prouzročiti požare. Treba istaknuti da je u Varaždinu bila korištena i indirektna preventivna mjera za zaštitu od požara, i to nagrađivanjem onih građana koji su

Watchmen, patrolling the streets at night and watching out for fires performed this service.⁷⁴ Similar services were organized in other towns as well.

In 1767, the Croatian Royal Council gave order to the Varaždin town authorities to uphold restriction on drying flax and hemp fiber on house stoves, and smoking around barns and stables. Fires were spread over wooden chimneys as well, which had to be replaced by brick-built ones, an expensive task. According to 1768 records, Varaždin had awfully lot of chimneys that were a fire hazard, plus the citizens never took care of cleaning them regularly. In 1755, Varaždin had only one chimneysweeper, not paid on regular basis. The problem was also rebuilding homes in timber again, which was the cheapest building material. Some citizens of Varaždin protested when other rebuilt homes in wood, as they were aware of fire hazards. In 1771, the Hungarian Chamber representative proposed to the town authorities to help those who lost homes in fire rebuild in bricks and setting up stoves outside their houses.⁷⁵ Towns encouraged startup of brickworks where these inflammable building materials were made, thus decreasing fire hazard.⁷⁶

High authorities demanded building homes with fireproof materials, not only in Varaždin downtown center, but even further to the town outskirts, so for example in 1774, the Hungarian chamber demanded from Varaždin town authorities to replace burned-down homes of Sračinec village with raw brick buildings. When in 1776 fire in Varaždin more than half of buildings were destroyed by fire, the town authorities decreed a public

⁷⁶ Androić 1955., 34 - 35.

⁷⁷ Petrić 2000., 53.

⁷⁴ Horvat 1943, 176.

⁷⁵ Androić 1955, 34-35.

⁷⁶ Petrić 2000, 53.

prvi priskočili u pomoć pri gašenju požara, kao i kasnija osiguranja građana od vatre kod osiguravajućih društava. U 18. stoljeću su javno bili isticali oni koji su na mjesto požara prvi došli s vatrogasnom štrcaljkom, kao i oni koji su donijeli veću količinu vode potrebne za gašenje.⁷⁸

Uprava grada Varaždina je 1767. za gašenje požara posjedovala samo štrcaljku s dvije do tri posude. Godine 1772. kraljica Marija Terezija izdala je popis sprava za gašenje požara koje je gradska uprava morala nabaviti: šest velikih posuda, dvije veće štrcaljke i 12 ručnih, 40 kožnih posuda za vodu, 12 ljestava i 12 dvokrakih kuka, a veći dio toga je gradska uprava posjedovala već 1773. godine.⁷⁹ U slučaju požara su svi građani Varaždina imali dužnost pohitati na garište te pomagati u gašenju vatre. Varaždinska gradska uprava je 1771. donijela red kojim su pojedini građani, a posebice obrtnici, morali sudjelovati u gašenju požara.⁸⁰

Da je preventivna djelatnost bila učinkovita, potvrđuje podatak o uspješnom gašenju požara u Varaždinu 1769. godine. Predstavnici vlasti, koji su došli na mjesto požara, vodili su gašenje. Poslove su podijelili gasiteljima koje su stalno nadzirali. Dio gasitelja polijevao je vodom slamnate krovove, stavljajući na njih namočene pokrivače od gruba debela platna ili namočene kapute. Neki su gasitelji iz zapaljenih kuća iznosili stvari, drugi su bdjeli nad zapaljenim kućama da se iz njih ne širi požar, neki su vukli vodu iz bunara i donosili je na mjesto požara, dio ih je vodom gasio vatru, dio uklanjao drvene ograde između kuća, neki od njih su promatrali krovove staja i svinjaca da se ne zapale, dok

prohibition of wooden houses inside the town walls. The great fire forced the citizens to build brick-made chimneys, while the authorities made sure such building materials were available. There was a committee to inspect all chimneys and list down those, which were fire hazard. Varaždin also had an indirect and preventive protection measure, by rewarding those citizens who were first to help in fire fighting, as well as later fire insurance policies with insurance companies. In 18th century, there were public citations for citizens who showed up at fires with fire-fighting sprinkling equipment, as well as those who appeared on site with large amounts of water to put out fire.⁷⁷

In 1767, Varaždin town authorities owned just a water-sprinkling device with two-three bucket capacity. In 1772, the Queen Maria Theresa issued a ordinance, listing necessary equipment that town authorities had to purchase for fire-fighting - 6 large buckets, 2 large sprinklers and 12 hand-held ones, 40 leather bags for carrying water, 12 ladders and 12 two-hook clamps; by 1773, the town authorities already owned most of this equipment.⁷⁸ In case of a fire, all citizens of Varaždin had a duty to rush to fire site and help out in fire fighting. In 1771, Varaždin authorities proclaimed ordinance that forced individual citizens, artisans in particular, to take part in fire fighting.⁷⁹

There were records of efficiency in fire prevention, for example, in putting out the fire in Varaždin in 1769. Members of town administration, showing up at fire sight, were to take charge in fire fighting. Duties were assigned to firefighters and their performance

⁷⁸ Androić 1955., 36 - 37.

⁷⁹ DAV, AGK, akta, E-123 - 4.7.1771; E-132, 14.10.1772; C-432, 7.1.1772; 40-P-1774; Androić 1955., 46.

⁸⁰ Horvat 1993., 255.

⁷⁷ Androić 1955, 36-37.

⁷⁸ DAV, AGK, akta, E-123 - 4.7.1771; E-132, 14.10.1772; C-432, 7.1.1772; 40-P-1774; Androić 1955, 46.

⁷⁹ Horvat 1993, 255.

je dio udaljavao od vatre sijeno i slamu da bi preostali gasitelji (najčešće drvodjelski i zidarski majstori) odjeljivali goruće dijelove drvene građe od plamenom nezahvaćenih dijelova kuća.⁸¹

Radi zaštite od požara u drugoj polovici 19. stoljeća počela su se osnivati vatrogasna društva. Zbog mjera koje su se provodile u Varaždinu, nije čudno što je prvo dobrovoljno društvo u Hrvatskoj i Slavoniji osnovano u tom gradu 1864. godine.⁸²

Malo je podataka o **društvenim i političkim promjenama** izazvanima požarima. U Varaždinu je poznat požar iz 1558. godine, ali o njemu ne postoje detaljniji podaci.⁸³ Dana 27. svibnja 1582. godine u 2 sata poslijepodne izbio je katastrofalni požar u Varaždinu za koji je gradski bilježnik zapisao da je »do temelja spalio cijeli grad«, osim jedne kuće koja se nalazila na bedemima. Tom prigodom su izgorjele župna crkva, franjevačka crkva sa samostanom i kapele Sv. Vida, Sv. Mihaela i Presvetog Trojstva. Posljedice požara su potaknule franjevce na napuštanje Varaždina. U požaru su izgorjele kuće činovnika tridesetničke podružnice (carine), a u gradnji novih kuća pomogao im je kralj koji je darovao svakome od činovnika po 60 ugarskih forinti. Vatra nije zahvatila utvrdu, ali je prodrla preko bedema i spalila predgrađa koja su bila bliža rijeci Dravi. Požar je osiromašio građane pa su molili za pomoć kralja Rudolfa koji je Ugarskoj dvorskoj komori dao nalog kojim ih je oslobodio plaćanja kraljevskog poreza šest godina, a Varaždincima je za jednu godinu oprošten državni porez i besplatne radnje koje su morali davati varaždinski kmetovi. Pomoć

monitored constantly. Some firefighters would be assigned duty of wetting straw roofs and putting wet blankets of thick, wet linens, or soaked jackets. Some firefighters were in charge of taking out objects from burning homes, others watched over the burning site and taking care that fire did not spread; some were to draw and fetch water from wells to the fire site; some poured water over flames, others removed wooden fences between homes; some watched rooftops of pigsties and barns looking out for first flames; others removed hay and straw; the remaining firefighters (most often carpenters and bricklayers) separated burning parts of timber from intact parts of homes.⁸⁰ From the second half of 19th century, fire fighting was organized and specialized fire-fighting societies were established. No wonder the very first fire fighting volunteers in Croato-Slavonnian Kingdom was organized in Varaždin in 1864.⁸¹

There is very little data on **social and political changes**, caused by fires. In this respect, we have records on a fire in Varaždin in 1558, yet, there are no details.⁸² On 27 May 1582 at 2 PM, there was a disastrous fire in Varaždin, with notary public describing it as »burning down the entire town, save for one house on the bulwark«. In this fire, the parish church was destroyed, as well as the Franciscan church and a friary, and chapels of St. Vid, Michael and Holy Trinity. As a consequence, Franciscans left Varaždin. The fire also destroyed homes of the tollhouse clerks and customs officers in Varaždin; their rebuilding was helped by the king, who donated 60 Hungarian forint to each clerk.

⁸¹ Androić 1955., 47 - 48.

⁸² Horvat 1993, 108-109; ZPV 1, 225-226.

⁸³ ZPV 1, 223-224.

⁸⁰ Androić 1955, 47-48.

⁸¹ Horvat 1993, 108-109; ZPV 1, 225-226.

⁸² ZPV 1, 223-224.

Varaždincima pružio je i austrijski nadvojvoda Ernest koji je Varaždinskoj županiji 9. srpnja 1582. uputio dopis da građanima Varaždina doznači drva za gradnju kuća koje su izgorjele.⁸⁴

Novi požar u Varaždinu planuo je 29. travnja 1586. i tada su uništene najmanje tri kuće.⁸⁵ Godine 1587. zabilježena su dva požara: u prvom, koji je izbio 10. svibnja, u Kraljevskoj ulici izgorjele su 23 kuće, a u drugom, 26. prosinca, izgorjela je jedna kuća.⁸⁶ Da opis požara iz 1582. nije bio pretjeran, pokazuju podaci iz oporuke Margarete, udovice remenara Marčeca, koju je napisala 12. travnja 1588. godine. Margareta spominje da je Ivan Pergošić naslijedio trgovinu njezina supruga, ali za to nije isplatio novac. Nakon toga je došao veliki požar koji je »do temelja spalio grad«.⁸⁷

Još jedan požar, koji se Varaždinom proširio iz kuće Jurja Čoklića 11. travnja 1592., ostavio je katastrofalne posljedice jer je izgorjelo mnogo kuća i gospodarskih zgrada.⁸⁸ Građani su pred požarom svoje stvari sklanjali u župnu crkvu Sv. Nikole, no kada je i ona zapaljena, morali su ih prenijeti na drugo mjesto.⁸⁹

U požaru koji se u proljeće 1597. iz nepoznatih razloga proširio Križevcima izgorjela je trećina grada, ali i grudobrani (palisade) na križevačkoj protuosmanskoj utvrdi, čime je smanjena obrambena snaga u vrijeme habsburško-osmanskog rata (1593. - 1606.).⁹⁰ Tijekom 17. stoljeća u Križevcima

The fire did not damage the stronghold, yet it found its way across the walls into the suburbs and burned down those closer to the river Drava. The fire impoverished Varaždin citizens, who asked help from King Rudolf, and he ordered the Hungarian royal chamber to free them from tax for the next six years; as for state tax, they were relieved from one-year tax duty and assigned free serf labor. Towners were given help from Austrian archduke Ernest, who wrote to Varaždin County officials on 9 July, 1582 to provide free lumber for citizens who lost their homes in fire.⁸³

The new fire in Varaždin happened on 29 April 1586, when at least buildings were burned down.⁸⁴ In 1587, there were two fires; the first one occurred on 10 May in the Royal street, when 23 homes were torched; the second happened on 26 December, burning down only one home.⁸⁵ The records on fire in 1582 were not exaggerating, as records found in the last will and testament of Margareta, widowed wife of the late harness-maker Marčec, written on 12 April 1588. In his testament, Margareta speaks of Ivan Pergošić, taking over the business of her late husband, but never paying out agreed money; after his taking over »there was a great fire, that burned the town to the ground«.⁸⁶

Another fire in Varaždin started out from the home of Juraj Čoklić on 11 April 1592, leaving disaster, as a great number of Varaždin homes and lots of barns and stables.⁸⁷ Citizens fled from the fire and were taking their belongings into the sanctuary of St. Nicholas parish church; when it too caught up fire,

⁸⁴ Horvat 1993., 108 - 109; ZPV 1, 225 - 226.

⁸⁵ ZPV 1, 225 - 226.

⁸⁶ ZPV 1, 105.

⁸⁷ ZPV 1, 291 - 293.

⁸⁸ Horvat 1993., 119.

⁸⁹ ZPV 2, 104 - 106, 110, 117 - 118, 125.

⁹⁰ HSS 4, 362.

⁸³ Horvat 1993, 108-109; ZPV 1, 225-226.

⁸⁴ ZPV 1, 225-226.

⁸⁵ ZPV 1, 105.

⁸⁶ ZPV 1, 291-293.

⁸⁷ Horvat 1993, 119.

su poznati požari 1613.⁹¹ i 1684. godine,⁹² a u 18. stoljeću su bili česti požari - npr. 1735., 1736., 1737., 1739., 1743. i 1745., ali o njima su sačuvani samo krnji podaci, nedovoljni za dublje analize.⁹³

Zagrebački gradski senat je krajem ožujka 1645. na sjednici donio zaključak da svi kmetovi i podanici gradskog imanja Hrašća odmah moraju doći na zagrebački Gornji grad te razvoziti ruševine pogorjelih kuća. Senat je donio odluku da se radi sigurnosnih razloga što prije obnove Kamenita vrata. Kako je zbog požara većina građana ostala bez hrane, senat je odlučio da se siromašnijim građanima iz gradskoga hambara podijeli po jedan vagan prosa, dok su senatori trebali dobiti polovicu kvarte raži pomiješane s ječmom.⁹⁴

Martin Lauš, zamjenik rektora isusovačkog samostana u Zagrebu, 1645. pobrinuo se da među kmetovima na isusovačkim posjedima pronađe one koji su bili vješti tesarskom zanatu. Tesari su izrađivali potrebnu građu za novi krov na izgorjelim isusovačkim zgradama, a drvo je u Zagreb dovoženo iz šume Paukov vrh.⁹⁵ Radovi na obnovi katedrale trajali su više godina.⁹⁶ Hrvatsko-slavonski sabor je priskočio u pomoć Zagrebu koji je stradao u požaru donijevši 4. svibnja 1645. odluku da za gradnju izgorjelih isusovačkih škola hrvatsko-slavonski staleži od svakog pojedinog dima izdvoje po 12 denara i uz pomoć plemićkih sudaca taj novac što prije doznače isusovcima. Istodobno je Sabor

they had to look for another sanctuary from flames.⁸⁸

In Spring of 1597, a fire of unknown causes burned down half of Križevci, along with protective palisade on Križevci anti-Ottoman protection, which put its defense role during the Hapsburg-Ottoman war (1593-1606) in jeopardy.⁸⁹ During 17th century, Križevci recorded fires in 1613⁹⁰ and in 1684;⁹¹ in 18th century, fires occurred quite frequently in years 1735, 1736, 1737, 1739, 1743 and 1745; however, only partial records were kept, insufficient for in-depth analysis.⁹²

Zagreb city senate in late April 1645 decreed, that all serfs and subjects of Hrašće estates, within city limits, had to report to Zagreb's Upper town and help transport burnt remains of homes. The Senate decided that for security reasons the gates Kamenita vrata be restored as soon as possible. As most of citizens were robbed of their food because of the fire, the Senate decided to donate a bushel of millet grain to impoverished citizens, and senators were given a half of the fourth of rye, mixed with barley, from the city's reserves.⁹³

Martin Lauš, a deputy rector of Jesuit friary in Zagreb in 1645 took effort to find carpenters among serfs on Jesuit estates. Carpenters were preparing lumber and other building material to replace damaged roofs on burned Jesuit buildings, bringing lumber from Paukov Vrh.⁹⁴ Reconstruction works on the cathedral were going on for several years.⁹⁵

⁹¹ HSS 5, 74.

⁹² ZHS 1, 455.

⁹³ ZHS 3, 495; ZHS 4, 67, 81, 82, 155, 390; ZHS 5, 115; Budak 1993., 46.

⁹⁴ Horvat 1992., 21.

⁹⁵ NSK, R 7821, Historia Collegii Societatis Iesu in monte Graeco Zagrabiae siti, I, 123 - 124; Horvat 1992., 21.

⁹⁶ Tkalčić 1885., 33 - 37; Buntak 1968., 68 - 69; Dobronić 1991., 42 - 45.

⁸⁸ ZPV 2, 104-106, 110, 117-118, 125.

⁸⁹ HSS 4, 362.

⁹⁰ HSS 5, 74.

⁹¹ ZHS 1, 455.

⁹² ZHS 3, 495; ZHS 4, 67, 81, 82, 155, 390; ZHS 5, 115; Budak 1993, 46.

⁹³ Horvat 1992, 21.

⁹⁴ NSK, R 7821, Historia Collegii Societatis Iesu in monte Graeco Zagrabiae siti, I, 123-124; Horvat 1992, 21.

⁹⁵ Tkalčić 1885, 33-37; Buntak 1968, 68-69; Dobronić 1991, 42-45.

donio odluku da vrhovni tridesetničar Daniel Rauch polovicu prihoda od zagrebačke tridesetnice podijeli u jednakim dijelovima slobodnom kraljevskom gradu Zagrebu, biskupu s Kaptolom, isusovcima i franjevcima kako bi popravili svoje crkve koje su stradale u požaru.⁹⁷

Sabor je Zagrepčanima pomogao i nakon požara 1674. godine. Zastupnici grada Zagreba zamolili su pomoć pri obnovi gradske vijećnice, a Sabor je uslišio njihovu molbu te je gradskoj općini darovao zemaljski porez (dica regni) koji je Zagreb trebao platiti od svojih dobara i kmetova tijekom dvije godine. Zagrebačka gradska općina za pomoć je molila i kralja Leopolda I. koji je gradu Zagrebu oprostio 1200 forinti duga od pristojbe koju je gradska općina trebala plaćati u kraljevsku blagajnu. Kralj je također odredio da grad Zagreb tu pristojbu ne uplaćuje u kraljevsku blagajnu sljedećih 15 godina te da ubrani novac uporabi za obnovu svojih crkava i utvrda.⁹⁸ Na saborskom zasjedanju 27. studenoga 1675. gradu Zagrebu je zbog požara oprošten višak tridesetine što je izvoze njegovi građani.⁹⁹

U požaru stradalim građanima Zagreba pomoć su pružili i isusovci koji su Zagrepčanima, dok ne sagrađe nove kuće, stavili na raspolaganje svoje zgrade. Problem je bio i u tome što se 1674. u Zagrebu pojavila velika oskudica hrane jer je požar uništio sve zalihe, a ubrzo nakon toga su se pojavile i teške bolesti. Isusovci su ponovno pružili pomoć u lijekovima i hrani koju su dopremali sa svojih posjeda, dok su mnogi gladni Zagrepčani čekali pomoć pred isusovačkim samostanom. U to je vrijeme u Zagrebu i

Croato-Slavonian diet came to rescue after the fire, passing a resolution of 4 May 1645, securing a tribute from each Croato-Slavonian rank; each household would have to pay twelve denari tax to help rebuild Jesuit schools and buildings; nobility and magistrates were in charge of collecting and urgently paying this money to the Jesuits. At the same time, the parliament decided that the chief treasurer (collecting so-called 'thirtieth's all crops) Daniel Rauch divides half of Zagreb 'thirtieth' income into even shares as donation to the city, the bishop, Kaptol, Jesuits and Franciscans, as financial help to rebuild their churches, badly damaged in fire.⁹⁶

The Croato-Slavonian diet continued to help people of Zagreb after the 1674 fire too. Zagreb representatives asked for help to restore city council hall, and the parliament granted their appeal writing off their 2 year-property taxes (dica regni) that Zagreb had to pay on income from lands and serfs. Zagreb city council also pleaded for help with King Leopold I., who wrote off their debt of 1200 forint, city hall had to pay into the royal treasury. The king also decreed that the same tribute be written off for the next 15 years, however, collected moneys should be used for rebuilding and restoration of their churches and fortifications.⁹⁷ The parliament session, held on 27 November, 1675 wrote off 'thirtieth' tribute due to disastrous fire.⁹⁸

Jesuits also came to help the impoverished Zagreb citizens. Until they rebuild their homes, citizens were given Jesuits' buildings for temporary use. Another huge problem occurred, as a direct consequence of the fire: in 1674 Zagreb was hit by famine, as the fire

⁹⁷ ZHS 1, 126.

⁹⁸ Horvat 1992., 30.

⁹⁹ ZHS 1, 366.

⁹⁶ ZHS 1, 126.

⁹⁷ Horvat 1992, 30.

⁹⁸ ZHS 1, 366.

okolici od posljedica gladi i bolesti umrlo do 18.000 ljudi. Kako bi izbjegle smrti, mnoge su se obitelji preseljavale u Slavoniju pod vlašću Osmanskog Carstva. Tamo su se htjeli iseliti i seljaci iz zagrebačkog prigradskog sela Jakuševca, a da ih odvrte od iseljenja, isusovci su im dali novac za hranu.¹⁰⁰

Požar koji je imao najveće političke, društvene, pa i gospodarske posljedice po jedan grad jest onaj koji je izbio u Varaždinu 26. travnja 1776. godine. U njemu nije samo izgorjelo više od polovice kuća, nego se iz Varaždina u Zagreb zauvijek preselio tadašnji vrh Hrvatsko-slavonskog kraljevstva - ban, Banski stol (sud) i Hrvatsko kraljevsko vijeće (vlada), koji su od 1767. stolovali u Varaždinu koji je tada bio smatran glavnim hrvatskim gradom. Osim vrhovnih vlasti Hrvatsko-slavonskog kraljevstva, u Zagreb su se preselili brojni dužnosnici i dio plemstva.¹⁰¹

Požari su u ranome novom vijeku imali utjecaj i na prostornu disperziju stanovništva koje je uz potporu gradske vlasti sagradilo nove ulice s kanalima u kojima je bila voda za gašenje. Zbog novog načina gradnje gradovi su osnovali ciglane u kojima su se proizvodili opeka i crijep. Kao pokušaj zaštite od požara, u 17. stoljeću uveli su noćobdijsku službu. Taj su posao obavljali službenici koji su noću obilazili gradske ulice i pazili da negdje ne izbije požar. U gradovima je bio napravljen veći broj bunara koji su trebali služiti za gašenje požara.

destroyed all grain and foods in warehouses; famine was soon followed by fatal diseases and epidemics. Jesuits again were helping out with medicine and food they were bringing from their estates; many hungry citizens of Zagreb waited in line in front of their friary. In those days, a total count of 18.000 dead from hunger and epidemic of fatal diseases skyrocketed. In order to avoid starvation and death, many families moved out to Slavonnian regions under the Ottomans. villagers from Zagreb's suburb Jakuševac had the same plan, but Jesuits gave them money to buy food and thus helped them change their minds.⁹⁹

The fire that had the greatest impact on political, social and economic relations occurred in Varaždin on 26 April 1776. Not only more than half buildings were destroyed by the flames, but the then leaders of Croato-Slavonnian Kingdom moved out to Zagreb as well- the viceroy, viceroy's council (Magistrate), Croatian royal council (government), that had chosen Varaždin for their seas from 1767; until the fire, Varaždin was considered Croatian capital. Beside supreme authorities and key figures of Croato-Slavonnian Kingdom, a number of officials and part of nobility moved out to Zagreb too.¹⁰⁰ Varaždin was decreed to build houses of bricks exclusively, which reduced the danger of having new fires. From the second half of Nineteenth century, there were firefighting volunteers brigades all over Croatia and Slavonnian (the very first one established in Varaždin in 1864).

¹⁰⁰ Horvat 1992., 30 - 31.

¹⁰¹ Horvat 1993., 269 - 270.

⁹⁹ Horvat 1992, 30-31.

¹⁰⁰ Horvat 1993, 269-270.

Summary

During the Early Modern Period, the most populated cities of Kingdom of Croatia and Slavonnia were the ones with royal privileges and the title of a free royal borough: Zagreb, Varaždin, Križevci and Koprivnica. These cities were densely populated within their urban cores, surrounded by city walls. Public and privately-owned buildings were mostly built of mud and wood, with straw roofs. Those building materials were highly flammable, catching up fire quickly. From the mid-Sixteenth century onwards, Koprivnica was a walled-in city, surrounded by bulwark, a fortress defending the border between the two empires: The Ottoman and the imperial Hapsburg. In 1559, Koprivnica was ravaged by fire, deliberately set off by a refugee from the Ottoman Empire; this had a great damaging effect on the population, who fled destroyed city; Koprivnica lost its central functions and suffered economic decline. In 1736, another great fire struck, destroying most of the houses in the centre and neighboring rural suburbs. Cities and towns mostly suffered from ravaging fires every 30 or so years. For example, Zagreb had great fires in 1624, 1645, 1674, 1706, 1731 and 1786. The biggest fire in Zagreb erupted in 1645, caused by a drunken student. The spreading of fire was greatly helped by high winds. Citizens and rural population from neighboring villages were robbed of their food, so the town authorities organized help in food and later on encouraged the use of bricks for building of homes and public buildings. However, this process lasted for decades. This also affected spatial dispersion of population and building of new streets with canals, providing water for fire extinguishing. Due to new building style, cities established brickyards, for manufacture of bricks and roofing tiles. In order to have some fire alert system, cities hired night watchmen, as early as the Seventeen century. The night watch servicemen were individuals, who would walk the streets at night and watch over possible sparks or fire. Cities also had numerous draw wells, providing water to extinguish fires. The Croatian government at the time (known as Croatian Royal Council) in 1771 decreed that all orders on fire be publicly read aloud at artisan guilds' meetings; guild members were obliged to take action in case of fires, providing active support and help. The Croatian Royal Council decreed that houses be built of bricks; also, the order specifically mentioned that chimneys be above rooftops. In 1776, the city of Varaždin, the capital city in the second half of Eighteenth century, was destroyed by great fire, caused by a boy smoking tobacco. The fire spread on by gunpowder explosion in the house of a merchant. The consequence was devastating - 62% city houses and half the houses in suburbs were burned down to the ground. After this great fire, the Croatian Royal Council moved the capital to the city of Zagreb, which has been the capital city ever since. Varaždin was decreed to build houses of bricks exclusively, which reduced the danger of having new fires. From the second half of Nineteenth century, there were firefighting volunteers brigades all over Croatia and Slavonnia (the very first one established in Varaždin in 1864).

Izvori / Sources

- Annali** - Annali del collegio Ungaro-Illirico di Bologna 1553-1764, Bologna 1988.
- DAV, AGK, ZPGK** - Državni arhiv Varaždin, Arhiv grada Koprivnice, Zapisnici Poglavarstva grada Koprivnice
- DAV, AGV** - Državni arhiv Varaždin, Arhiv grada Varaždina
- Fancev 1934.** - Franjo Fancev, Građa za povijest školskog i književnog rada isusovačkog kolegija u Zagrebu (1606. - 1772.), Starine, 37, Zagreb 1934.
- Farlati 1775.** - Daniele Farlati, Illyrici sacri tomus V, Venetiis 1775.
- Horvat 1914.** - Rudolf Horvat, Koprivničke listine XVI. vijeka, Vjesnik Kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva, XVI, Zagreb 1914.
- HSS 4-5** - Ferdo Šišić, Acta Comititalia Regni Croatiae Dalmatiae Slavoniae, Zagreb 1917. - 1918.
- Ivančan 1931.** - Ljudevit Ivančan, Požari Zagreba XVII. i XVIII. stoljeća, Bogoslovska smotra, XIX, Zagreb 1931.
- Krčelić 1994.** - Baltazar Adam Krčelić, Povijest stolne crkve zagrebačke, Zagreb 1994.
- MCZ 8**, Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae, Zagreb 1902.
- MH 2** - Monumenta Habsburgica Regni Croatiae Dalmatiae Slavoniae, 2, Zagreb 1916.
- NAZ, KV** - Nadbiskupski arhiv Zagreb, Kanonske vizitacije
- NSK R 7821** - Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb, R 7821, Collegii Societatis Iesu in monte Graeco Zagrabiae siti... (1628. - 1772.), I.
- Popisi** - Josip Adamček, Ivan Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV. i XVI. stoljeću, Zagreb 1976.
- Rattkay 1652.** - Georgio Rattkay, Mamoria regum, et banorum regnorum Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae ab origine sua usque ad praesentum annum 1652. deducta, Viennae 1652.
- Rattkay 2001.** - Juraj Rattkay, Spomen na kraljeve i banove kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, Zagreb 2001.
- SHKR 2** - Radoslav Lopašić, Spomenici Hrvatske krajine, 2, Zagreb 1885.
- Spomenica** - Spomenica župe u Križevcima (ed. Ljudevit Plačko), Cris, IX/1, Križevci 2007.
- Vitezović** - Pavao Ritter Vitezović, Kronika aliti szpomenek vsega szveta vekov..., Zagreb s.a.
- ZHS 1, 3-5** - Zaključci Hrvatskog sabora - Prothocolla generalium congregationum statum et ordum Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, Zagreb 1958, 1961. - 1966.
- ZPV 1-3, 6-7** - Protocolla magistratus liberae et regiae civitatis Varasdini (Zapisnici poglavarstva grada Varaždina), Varaždin 1990. - 1992., 1995. - 1997.

Literatura

- Androić 1955.** - Mirko Androić, Povijest vatrogastva u Varaždinu 1220. - 1955., Varaždin 1955.
- Bedenko 1975.** - Vladimir Bedenko, Križevci - razvoj grada, Glasnik Arhitektonskog fakulteta, 3, Zagreb 1975.
- Brozović 1978.** - Leander Brozović, Grada za povijest Koprivnice, Koprivnica 1978.
- Budak 1993.** - Neven Budak, Društveni i privredni razvoj Križevaca do sredine 19. stoljeća, Križevci - grad i okolica, Zagreb 1993.
- Buntak 1968.** - Franjo Buntak, Neki podaci i opažanja o ekonomskim prilikama u Zagrebu u 17. stoljeću, Iz starog i novog Zagreba, IV, Zagreb 1968.
- Buntak 1996.** - Franjo Buntak, Povijest Zagreba, Zagreb 1996.
- Dobronić 1991.** - Lelja Dobronić, Biskupski i kaptolski Zagreb, Zagreb 1991.
- Dobronić 1992.** - Lelja Dobronić, Slobodni i kraljevski grad Zagreb, Zagreb 1992.
- Feletar 1988.** - Dragutin Feletar, Podravina, 1, Koprivnica 1988.
- Gabričević 2002.** - Ante Gabričević, Stanovništvo Varaždina tijekom minulih stoljeća, Zagreb - Varaždin 2002.
- Horvat 1943.** - Rudolf Horvat, Povijest slob. i kr. grada Koprivnice, Zagreb 1943.
- Horvat 1992.** - Rudolf Horvat, Prošlost grada Zagreba, Zagreb 1992.
- Horvat 1993.** - Rudolf Horvat, Povijest grada Varaždina, Varaždin 1993.
- Horvat-Levaj 1993.** - Katarina Horvat-Levaj, Tri kapele u Križevcima (Sv. Ladislav, Sv. Rok, Sv. Florijan), Križevci - grad i okolica, Zagreb 1993.
- Ilijanić 1999.** - Mira Ilijanić, Urbanizam - graditeljstvo - kultura, Varaždin 1999.
- Ivančan 1925.** - Ljudevit Ivančan, Stari i novi Zagreb. Historičke i kulturne crtice o Zagrebu, Zagreb 1925.
- Kampuš - Karaman 1989.** - Ivan Kampuš, Ivan Karaman, Tisućljetni Zagreb - od davnih naselja do suvremenog velegrada, Zagreb 1989. (Zagreb through a thousand years: from ancient settlements to a modern city, Zagreb 1995.)
- Karaman 1989.** - Igor Karaman, Privredni život banske Hrvatske od 1700. do 1850., Zagreb 1989.
- Korade 1995.** - Mijo Korade, Biskup Petar Domitrović, Zagrebački biskupi i nadbiskupi, Zagreb 1995.
- Krivošić 1981.** - Stjepan Krivošić, Zagreb i njegovo stanovništvo od najstarijih vremena do sredine XIX. stoljeća, Zagreb 1981.
- Krivošić 1991.** - Stjepan Krivošić, Stanovništvo i demografske prilike u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u XVIII. i prvoj polovini XIX. stoljeća, Varaždin 1991.
- Lentić-Kugli 1973.** - Ivy Lentić-Kugli, Varaždin nakon požara 1776., Zagreb 1973.
- Lentić-Kugli 1977.** - Ivy Lentić-Kugli, Povijesna urbana cjelina grada Varaždina, Zagreb 1977.
- Lukinović 1995.** - Andrija Lukinović, Zagreb - devetstoljetna biskupija, Zagreb 1995.

- Pavleš 2006.** - Ranko Pavleš, Četiri posjeda u srednjovjekovnom kalničkom kotaru uz potok Koprivnicu, Cris, VIII/1, Križevci 2006.
- Petrić 2000.** - Hrvoje Petrić, Koprivnica na razmeđu epoha (1765. - 1870.), Koprivnica - Zagreb 2000.
- Petrić 2002.** - Hrvoje Petrić, Procjene broja stanovnika i ekonomskog razvoja gradskih naselja sjeverozapadne Hrvatske od kraja 16. do početka 18. stoljeća, Stvaralački potencijali u funkciji kulturnog razvoja sjeverozapadne Hrvatske, Zagreb - Varaždin 2002.,
- Petrić 2005.** - Hrvoje Petrić, Koprivnica u 17. stoljeću - okoliš, demografske, društvene i gospodarske promjene u pograničnom gradu, Samobor 2005.
- Puškadija Ribkin 1992.** - Tatjana Puškadija Ribkin, Požar u Zagrebu 1786., Kaj, 5 - 6, Zagreb 1992.
- Pyne 2001.** - Steven J. Pyne, Fire: A Brief History, Seattle, 2001.
- Roksandić 1998.** - Drago Roksandić, The Triplex Confinium. International Research Project: objectives, approaches and methods, Microhistory of the Triplex Confinium, International Project Conference Paper (Budapest, March 21-22, 1997), Budapest 1998., str. 7 - 26.
- Roksandić 2003.** - Drago Roksandić, Triplex Confinium ili o granicama i regijama hrvatske povijesti 1500. - 1800., Zagreb 2003.
- Szabo 1990.** - Gjuro Szabo, Stari Zagreb, Zagreb 1990.
- Tkalčić 1885.** - Ivan Krstitelj Tkalčić, Prvostolna crkva zagrebačka nekoć i sada, Zagreb 1885.
- Triplex Confinium 1998.** - Drago Roksandić (ed.), Microhistory of the Triplex Confinium, International Project Conference Paper (Budapest, March 21-22, 1997), Budapest 1998.
- Triplex Confinium 2000.** - Drago Roksandić - Nataša Štefanec (eds.), Constructing Border Societies on the Triplex Confinium, International Project Conference Papers 2 »Plan and Practice. How to Construct a Border Society? The Triplex Confinium c. 1700-1750« (Graz, December 9-12, 1998), Budapest 2000.
- Triplex Confinium 2003.** - Drago Roksandić, Ivan Mimica, Nataša Štefanec i Vinka Glunčić-Bužančić (eds.), Triplex Confinium (1500-1800): Ekohistorija, Split - Zagreb 2003.
- Vanino 1969.** - Miroslav Vanino, Isusovci i hrvatski narod, 1, Zagreb 1969.
- Varaždinski zbornik 1983.** - Andre Mohorovičić (ed.), Varaždinski zbornik, Varaždin 1983.

Ekonomska i ekohistorija *Economic- and Ecobistory*

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Journal for Economic History and Environmental History

Volumen V. / Broj 5
Zagreb - Samobor 2009.
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic History and Environmental History
Ivana Lučića 3, HR - 10000 Zagreb
tel.: +385/1/61-20-148, fax: +385/1/61-56-879

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnici / Co-publishers:

Sekcija za gospodarsku povijest Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti Zagreb
(moderator: Hrvoje Petrić)

Međunarodni istraživački projekti: »Triplex Confinium - Hrvatska višegraničja u euromediterranskom kontekstu« (voditelj prof. dr. sc. Drago Roksandić) i Triplex Confinium - »Hrvatska riječna višegraničja« (voditeljica: doc. dr. Nataša Štefanec) Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Urednici / Editors-in-chief:

Hrvoje Petrić, Drago Roksandić

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Moačanin,
Hrvoje Petrić, Drago Roksandić, Mirela Slukan Altić, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Roksandić - predsjednik (Zagreb, Hrvatska), Daniel Barić (Le Havre-Pariz, Francuska), Slaven Bertoša (Pula, Hrvatska), Zrinka Blažević (Zagreb, Hrvatska), Tatjana Buklijaš (Cambridge, UK), Boris Golec (Ljubljana, Slovenija), Hrvoje Gračanin (Zagreb, Hrvatska), Andrej Hozjan (Maribor, Slovenija), Halil İnalçik (Ankara, Turska), Egidio Ivetić (Padova, Italija), Silvije Jerčinović (Križevci, Hrvatska), Karl Kaser (Graz, Austrija), Isao Koshimura (Tokio, Japan), Marino Manin (Zagreb, Hrvatska), Christof Mauch (München, Njemačka), Kristina Milković (Zagreb, Hrvatska), Ivan Mirnik (Zagreb, Hrvatska), Mirjana Morosini Dominick (Washington D.C., SAD), Géza Pálffy (Budimpešta, Mađarska), Daniel Patafta (Zagreb, Hrvatska), Lajos Rácz (Szeged, Mađarska), Gordan Ravančić (Zagreb, Hrvatska), Marko Šarić (Zagreb, Hrvatska), Mladen Tomorad (Zagreb, Hrvatska), Jaroslav Vencalek (Ostrava, Češka), Milan Vrbanus (Slavonski Brod, Hrvatska), Zlata Živaković Kerže (Osijek, Hrvatska)

Grafički urednik / Graphic design:

Alojz Zaborac

Prijelom / Layout:

Meridijani, Hrvoje Herceg

Lektura / Language editing:

Aleksandra Slama i Dražena Santini

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić

ISSN:

1845-5867

Tisak / Print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2009.

Adresa uredništva / Mailing address:

Hrvoje Petrić (urednik)
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
e-mail: h.petric@inet.hr

Tiskano uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH i Koprivničko-križevačke županije